

Հավելված N 1
ՀՀ կառավարության 2010 թվականի
նոյեմբերի 4 -ի N 1476 -Ն որոշման

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳՅՈՒՂԻ ԵՎ
ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ 2010-2020 ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻ
ԿԱՅՈՒՆ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ**

Բովանդակություն

Ներածություն	4
I. Գյուղատնտեսության ներկա վիճակի համառոտ բնութագիրը.....	5
1. Դրական տեղաշարժերը.....	5
2. Ոլորտի զարգացման խոչընդոտները և հիմնախնդիրները	11
II. Գյուղատնտեսության զարգացման տեսլականը.....	17
III. Ռազմավարության նպատակը.....	18
IV. Ռազմավարության հիմնական խնդիրները	19
V. Ռազմավարության հիմնական ուղղությունները.....	21
1) Ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի հետևանքների հաղթահարում և հակաճգնաժամային մեխանիզմների ներդրում	21
2) Ագրարային բարեփոխումների խորացում, գյուղատնտեսական կոոպերատիվների զարգացում	23
3) Պարենային ապահովության մակարդակի բարձրացում, սննդամթերքի անվտանգության և հիմնական պարենային մթերքների ինքնաբավության նվազագույն մակարդակի ապահովում.....	26
4) Տեղական արտադրության գյուղատնտեսական արտադրանքների մրցունակության բարձրացում, ըստ նպատակահարմարության ներմուծվող պարենամթերքների փոխարինում և արտահանման ուղղվածություն ունեցող գյուղատնտեսության զարգացում	28
5) Գոտիական մասնագիտացում և արտադրության ռացիոնալ տեղաբաշխում.....	30
6) Մսնդամթերքի անվտանգության ապահովում.....	32
7) Հողօգտագործման արդյունավետության բարձրացում	37
8) Օրգանական գյուղատնտեսության զարգացում	39
9) Բուսաբուծության զարգացում.....	41
10) Անասնաբուծության զարգացում	49
11) Գյուղատնտեսական հումքի վերամշակում	56
12) Գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների զարգացում և արտադրության տեխնիկական հագեցվածության բարձրացում	60

13) Գյուղական համայնքներում ենթակառուցվածքների զարգացում	61
14) Գյուղատնտեսական ռիսկերի մեղմացում.....	64
15) Ագրարային ոլորտի վարկավորման բարելավում	65
16) Ագրարային ոլորտի գիտակրթական, խորհրդատվական համակարգի բարելավում.....	65
17) Գյուղատնտեսության հաշվառման համակարգի բարելավում.....	66
VI. Գյուղատնտեսության պետական կարգավորում	67
VII. Ռազմավարության իրականացումից ակնկալվող արդյունքները.....	68
VIII. Ռազմավարության իրականացման կառավարումը և մոնիթորինգը	69

Ներածություն

1. Սույն ռազմավարությունը ամրագրում է գյուղատնտեսության և գյուղի զարգացմանն ուղղված պետական քաղաքականության հիմնական ուղղությունները 2010-2020 թվականներին:
2. Հանրապետության տնտեսության ազատականացումը, հողի և գյուղատնտեսական արտադրության մյուս միջոցների, արտադրական և սպասարկող ենթակառուցվածքների, գյուղմթերքներ իրացնող և վերամշակող կազմակերպությունների մասնավորեցումը հուսալի նախադրյալներ են ստեղծել գյուղում առկա ներուժի արդյունավետ օգտագործման համար: Այդուհանդերձ, հաշվի առնելով ագրարային ոլորտի առանձնահատկությունները, ագրարային հատվածում ստեղծված իրավիճակը, ծառայած խնդիրների մասշտաբներն ու հրատապությունը, երկրի պարենային անվտանգության և գյուղական տարածքների զարգացման առաջնահերթությունը, կարևորվում է գյուղատնտեսության և գյուղին պետական ակտիվ աջակցությունը: Այն առավելապես ուղղված է ագրարային ոլորտում իրավական հիմքի ձևավորմանը, գյուղատնտեսությունում տնտեսավարողների համար գործունեության և ներդրումների բարենպաստ պայմանների ապահովմանը, գյուղատնտեսության և գյուղի ենթակառուցվածքների զարգացմանը, արտահանմանն ուղղվածությունն ունեցող արտադրության խթանմանը, գիտական նվաճումների և նոր տեխնոլոգիաների ներդրմանը, սննդամթերքի անվտանգության և մասնագիտական խորհրդատվության համակարգերի զարգացմանը:
3. Փաստաթղթում նախանշվում է ագրարային քաղաքականության հիմնական ուղղությունները և դրանց իրականացումն ապահովող միջոցառումները: Միաժամանակ ռազմավարությամբ սահմանվում են գյուղատնտեսության ոլորտի գերակայությունները և շուկայական գործոններով պայմանավորված նախընտրելի մասնագիտացումն ու ռացիոնալ տեղաբաշխումը, որոնք պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, դոնոր համայնքի, ներդրողների և տնտեսավարող սուբյեկտների համար կարող են լինել առավել նպատակամետ գործունեության ուղենիշներ:
4. Սույն ռազմավարությունը թղթակցվում է ՀՀ կառավարության **Կայուն զարգացման ծրագրին** և ապահովում է հանրապետությունում ագրարային բարե-

փոխումների խորացման քաղաքականության շարունակականությունը, միտված է գյուղական աղքատության հաղթահարմանը և գյուղական աշխատունակ բնակչության միգրացիայի նվազեցմանը:

I. Գյուղատնտեսության ներկա վիճակի համառոտ բնութագիրը

1. Դրական տեղաշարժերը

5. Հայաստանի Հանրապետության տնտեսության կարևորագույն ոլորտներից մեկը՝ ագրոպարենային համակարգը, 2004-2008թթ. ապահովել է երկրի համախառն ներքին արդյունքի 25.3, այդ թվում գյուղատնտեսությունը՝ 18.8 տոկոսը:

6. Հաշվի առնելով երկրի կենսագործունեության և տնտեսության կայունացման գործում գյուղատնտեսության կարևորությունը, անկախության հռչակումից անմիջապես հետո, ընտրվեց հողի և գյուղատնտեսական արտադրության մյուս միջոցների, սպասարկող ենթակառուցվածքների, գյուղմթերքներ իրացնող ու վերամշակող կազմակերպությունների մասնավորեցման քաղաքականություն: Արդյունքում, ներկայումս ագրոպարենային ոլորտում ձևավորվել է շուկայական հարաբերություններով կարգավորվող ազատ տնտեսական համակարգ, որը ներառում է շուրջ 340 հազար գյուղացիական տնտեսություն, գյուղատնտեսությամբ զբաղվող առևտրային կազմակերպություններ, գյուղատնտեսության սպասարկման, գյուղմթերքների իրացման ու վերամշակման բազմաթիվ մասնավոր ընկերություններ:

7. Հանրապետության գյուղատնտեսական արտադրությունում հիմնական հողօգտագործողները գյուղացիական տնտեսություններն են, որոնք տնօրինում են վարելահողերի ավելի քան 82.0, բազմամյա տնկարկների՝ 75.0, խոտհարքերի՝ 50.0 տոկոսը:

8. Ներկայումս գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի բացարձակ գերակշռող մասը (ավելի քան 98 տոկոսը) ապահովվում է մասնավոր հատվածի կողմից:

9. Տնտեսավարման նոր պայմաններում, երբ արմատապես փոխվել է հողօգտագործման համակարգը, և մշակովի հողատարածությունները մասնատվել են ավելի քան 1.2 մլն հողակտորների, առանձնահատուկ կարևորություն է ստանում գյուղա-

տնտեսության արտադրական և սպասարկող ենթակառուցվածքների արդիակա-
նացումը գյուղատնտեսական կոոպերացիայի զարգացումը:

10. Միջազգային փորձը վկայում է, որ տնտեսության մյուս ճյուղերի զարգացումը և
գյուղատնտեսության ոլորտում ինտենսիվ տեխնոլոգիաների կիրառումը որպես
կանոն հանգեցնում են տնտեսավարող սուբյեկտների թվաքանակի կրճատման,
մեկ տնտեսության հաշվով հողատարածության մեծացման և ի հաշիվ աշխա-
տանքի արտադրողականության բարձրացման՝ զբաղվածների թվի նվազեցման:
Հանրապետության գյուղատնտեսության ոլորտում այս օրինաչափությունները
դեռևս ցայտուն դրսևորումներ չունեն: Ուստի ագրարային ոլորտում կարևորվում է
տնտեսավարման բազմաձևության և կամավորության սկզբունքով կոոպերացիայի
զարգացման անհրաժեշտությունը: Ներկա էտապում փոքր հողակտուրների վրա
արդյունավետ տնտեսավարմանը պետք է նպաստեն ճյուղի սպասարկող ծառայու-
թյունների և շուկայական ենթակառուցվածքների ընդլայնումն ու մրցունակության
բարձրացումը: Դա, կոոպերացիայի զարգացման հետ միասին, առկա դժվարու-
թյունների հաղթահարման ամենաարդյունավետ ուղին է: Հայաստանի Հանրա-
պետության կառավարությունը հետևողականորեն իրականացնելու գյուղական
ենթակառուցվածքների զարգացման, ոռոգման համակարգերի կատարելագործ-
ման, հողերի մելիորատիվ վիճակի բարելավման, արոտավայրերի ջրաբքիացման,
գյուղատնտեսական մշակաբույսերի վնասատուների դեմ կենտրոնացված պայ-
քարի, և այլ կարևոր ծրագրեր: Դրանց արդյունքում դրական միտումներ կան՝
հացահատիկի, կարտոֆիլի, բանջարեղենի արտադրության, ինչպես նաև այգեգոր-
ծության բնագավառում:

11. Գյուղատնտեսական հումք արտադրող և վերամշակող ընկերությունների և
փոքր ու միջին ձեռնարկատիրության սուբյեկտների միջև աստիճանաբար ձև-
վորվում են պայմանագրային հարաբերություններ, որոնք հուսալի նախապայման-
ներ են ստեղծում լրիվի, պտղի, խաղողի և կաթի արտադրության ավելացման
համար:

12. Կարևորագույն ձեռքբերում է տնտեսավարող սուբյեկտների գործելառճի և
մտածողության փոփոխությունը: Ի տարբերություն ագրարային բարեփոխումների
առաջին տարիների, ներկայումս արտադրողներն այլևս իրենց արտադրական
խնդիրների լուծումն ամբողջականորեն չեն կապում պետական հովանավոր-

չության հետև և ագրարային ոլորտի տարբեր գործառույթ ունեցող սուբյեկտների հետ ձևավորվում է գործընկերային հարաբերություններ: Այսպիսի գործելաճի և մտածողության հետագա զարգացումը որպես մարդկային գործունի դրսևորում՝ ագրարային բարեփոխումների խորացման հիմնական նախադրյալն է հատկապես կոոպերացիայի զարգացման ուղղությամբ:

13. Հայաստանի գյուղատնտեսության կարևոր ձեռքբերումներից մեկը միջազգային կազմակերպությունների հետ համագործակցության զարգացումն է: Առևտրի համաշխարհային կազմակերպությանը (ԱՀԿ), ՄԱԿ-ի պարենի և գյուղատնտեսության կազմակերպությանը (ՊԳԿ), Գյուղատնտեսության զարգացման միջազգային հիմնադրամին (ԳԶՄՀ) և այլ միջազգային կազմակերպություններին անդամակցությունը կարևոր ազդակ է համաշխարհային զարգացումների տիրույթում գտնվելու, ինչպես նաև համընդհանուր պահանջներին համահունչ ոլորտի իրավական ու տեխնոլոգիական կարգավորման համար, որը արտաքին ներդրումների ներգրավման և արտաքին առևտրի զարգացման կարևոր նախադրյալ է:

14. 2000թ. համեմատությամբ 2004-2008թթ. պարենային ապրանքների արտահանումն ավելացել է 4.7 ասանգամ, իսկ ընդամենը արտահանման կառուցվածքում 10.0 տոկոսից հասել է 14.4 տոկոսի: Միջազգային ֆինանսատնտեսական ճգնաժամը բացասական ազդեցություն ունեցավ ՀՀ արտաքին առևտրի վրա, մասնավորապես 2009 թվականին 2008-ի նկատմամբ (հունվար-սեպտեմբերի տվյալներով) 35.4 տոկոսով կրճատվեցին գյուղատնտեսական ծագման արտադրանքների արտահանման ծավալները, որի հետևանքով 2009 թվականի հունվար-նոյեմբերի տվյալներով գյուղատնտեսական մթերքների վերամշակող արդյունաբերության համախառն արտադրանքը 7.8 տոկոսով պակասեց նախորդ տարվա համեմատությամբ:

15. ՀՀ կառավարության 2006թ. նոյեմբերի 30-ի N 1826-Ն որոշմամբ հաստատված ՀՀ գյուղատնտեսության կայուն զարգացման ռազմավարության (վերանայված տարբերակով) նախատեսված 51 միջոցառումների 90.2 տոկոսը կատարվել է կամ կատարման ընթացքում է: Ռազմավարության կատարումն ապահովող միջոցառումների չկատարման հիմնական պատճառը համապատասխան ֆինանսական միջոցների բացակայությունն է (նշվածը վերաբերում է ցանկի 2-րդ, 3-րդ, 27-րդ, 41-րդ միջոցառումներին): 2006-2008 թվականներին գյուղատնտեսությունում ապահովվել է տնտեսական աճ, մասնավորապես՝ 2006 թվականին 0.4%, 2007 թվա-

կանին՝ 9.6 %, 2008 թվականին՝ 1.3 %: Կապված ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի հետ 2009 թվականին Հայաստանի Հանրապետության գյուղատնտեսության ճյուղում գրանցվել է անկում 0.1 %-ով, դրա հետ միաժամանակ ճյուղը ունեցել է հարաբերական կայունություն տնտեսության մյուս ճյուղերի նկատմամբ: 2009 թվականին հանրապետությունում ընդհանուր տնտեսական անկումը կազմել 14.4 %:

16. Գյուղատնտեսության ոլորտի կայուն զարգացմանը նպաստել է Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեից մի շարք կարևոր ծրագրերի իրականացման պետական աջակցությունը (աղյուսակ 1):

Աղյուսակ 1

ՀՀ պետական բյուջեից գյուղատնտեսության ֆինանսավորումը

(մլն դրամ)

h/h	Միջոցառման անվանումը	Տարիները		
		2008թ.	2009թ.	2010թ.
1	2	3	4	5
1	Բույսերի պաշտպանության միջոցառումներ	300,0	300,0	150,0
2	Գյուղատնտեսական կենդանիների պատվաստում	1353,8	1531,4	1000,0
3	Գյուղական խորհրդատվական ծառայությունների իրականացման նպատակով ԳԱՄԿ-ների և ԳԱՀԿ-ների ֆինանսավորում	141,5	183,1	293,1
1	2	3	4	5
4	Գյուղատնտեսության կենդանիների հիվանդությունների լաբորատոր ախտորոշման և կենդանական ծագում ունեցող հումքի և նյութի փորձաքննության միջոցառումների իրականացում	184,3	217,4	185,0
5	Գյուղատնտեսական հողատեսքերի պահպանում, բարելավում և ինժեներական կառուցվածքների վերականգնում	369,1	844,7	547,1

6	Պետական աջակցություն գյուղատնտեսական հողօգտագործողներին	1645,0	1602,4	558,0
7	Հայաստանի Հանրապետության տավարաբուծության զարգացման ծրագիր	500,0	500,0	0,0
8	Տավարաբուծության զարգացման ծրագիր (Ճապոնիայի կառավարության աջակցությամբ իրականացվող «Իրամաշնորհային աջակցություն սակավ ապահով ֆերմերներին՝ ծրագրի շրջանակներում)	0,0	0,0	345,0
9	Հայաստանի Հանրապետությունում ցորենի և գարու սերմնաբուծության զարգացման ծրագիր	105,1	188,2	76,6
10	Անտառպահպանական անտառպաշտպանական, անտառվերականգման աշխատանքների իրականացում	1465,5	1465,5	765,5
11	Ճապոնիայի կառավարության «Պարենային արտադրության աճե ծրագրի շրջանակներում ձևավորված գործընկերային ֆոնդի հաշվին իրականացվող անտառվերականգման միջոցառումներ	400,0	300,0	0,0
ԸՆԴԱՄԵՆԸ		6464,3	7132,7	3920,3
Այլ ծրագրեր		2275,6	1925,6	1874,8
Վարկային միջոցներ		589,5	4408,4	3387,3
ԱՄԲՈՂՁԸ		9329,4	13466,7	9182,4

17. Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ բավականին բարձր է բույսերի պաշտպանության կանխարգելիչ միջոցառումների և գյուղատնտեսական կենդանիների հակահամաճարակային միջոցառումների վրա կատարված ծախսերի փոխհատուցումը: Այսպես, 100-105 հազ. հա տարածքի վրա բույսերի պաշտպանության միջոցառումների արդյունքում ըստ գնահատման կանխվել է շուրջ 11 մլրդ դրամի բերքի կորուստը, իսկ հակահամաճարակային պատվաստումների արդյունքում անասնապահական մթերքների արտադրության ծավալի կորուստի կանխման չափը գնահատվում է 60-65 մլրդ դրամ: Այսպիսով, միայն այս երկու

միջոցառումների մասով կատարված ծախսերը փոխհատուցվում է բազմակի անգամ:

18. Պետական աջակցություն գյուղատնտեսական հողօգտագործողներին ծրագրի իրականացումից արդյունքները հետևյալն են.

1) ըստ կատարված ուսումնասիրությունների 2007 թվականին աջակցության ծրագրից օգտված համայնքներում հիմնական մշակաբույսերի մշակության տարածքները 2006 թվականին կազմել են՝ 1238.0 հա աշնանացան ցորեն և 4012.0 հա գարնանացան գարի, իսկ 2007 թվականին՝ 1695.0 հա աշնանացան ցորեն և 4749.0 հա գարնանացան գարի: 2007 թվականին 2006 թվականի նկատմամբ ցանքատարածությունների աճը կազմել է՝ աշնանացան ցորենի 36.9 % և գարնանացան գարու՝ 18.4 %: 457 հա-ի վրա կատարվել է աշնանացան ցորենի ավելի ցանք քան 2006 թվականին, որից ստացվող բերքը կազմում է 1165.4 տոննա, արժեքը՝ 139.8 մլն դրամ: 737 հա-ի վրա կատարվել է գարնանացան գարու ավելի ցանք քան 2006 թվականին, որից ստացված բերքը կազմում է 1842,5 տոննա, արժեքը՝ 202.7 մլն դրամ: Այսպիսով աշնանացան ցորենի և գարնանացան գարու համախառն արտադրանքի ընդհանուր հավելաճը կազմում է 342.5 մլն դրամ, որն կրկնակի անգամ գերազանցում է 2007 թվականի պետական աջակցության գումարին.

2) գյուղատնտեսական հողօգտագործողներին պետական աջակցության ծրագրի 2008 թվականի արդյունքները հետևյալն են: Հիմնական օժանդակություն ստացած մարզերի տարածաշրջաններում մշակաբույսերի տարածքները 2008 թվականին գերազանցել են նախորդ տարվա մակարդակը 8.5 %-ով՝ ցանքատարածությունների հավելաճը կազմել է 5909.7 հա, այն դեպքում, երբ հանրապետության առումով գյուղատնտեսական մշակաբույսերի ցանքատարածությունները չեն ավելացել: Համախառն արտադրանքի հավելաճը գնահատվում է 2450.4 մլն դրամ, որը գերազանցում է պետական աջակցության գումարը 56.6 %-ով:

3) 2008-2009 թվականներին պետական աջակցություն ստացած նախկին տարածաշրջաններում (Արագած, Մարտունի, Ճամբարակ և Աշոցք), որտեղ գրեթե բոլոր համայնքները պետական աջակցության ծրագրում ընդգրկված են եղել, ինչպես 2008 թվականին. այնպես էլ 2009 թվականին, աշնանացան և գարնա-

նացան գարու ու ցորենի ցանքատարածությունները 2009թ. գերազանցել են 2008թ. մակարդակը 78.3 %-ով և կազմել են 15050 հա (ցանքատարածությունների աճը՝ 6611 հա): Միայն տվյալ տարածաշրջաններում բերքի հավելումը գնահատվում է 15.9 հազ. տոննա, արժեքային արտահայտությամբ՝ 1.8 մլրդ դրամ (գերազանցում է պետական աջակցության գումարը չհաշված սուբսիդավորում ստացած մյուս տարածքները):

4) նշված և այլ ծրագրերի գնահատումը վկայում է Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեից գյուղատնտեսությանը հատկացված միջոցների արդյունավետության մասին:

19. Ագրարային բարեփոխումների առաջին տարիներին տարբեր գործոնների հետևանքով մեծ կորուստների ենթարկվեցին գյուղատնտեսության զարգացումն պայմանավորող՝ ագրոսպասարկման, ագրոբերրիության և ագրովերամշակման ենթակառուցվածքները: Վերջին տասնամյակում ագրովերամշակման համակարգում նկատելիորեն ավելացել են հզորությունների օգտագործումը, որի արդյունքում մեղմացել է գյուղատնտեսական հումքի մթերումների հիմնախնդիրը:

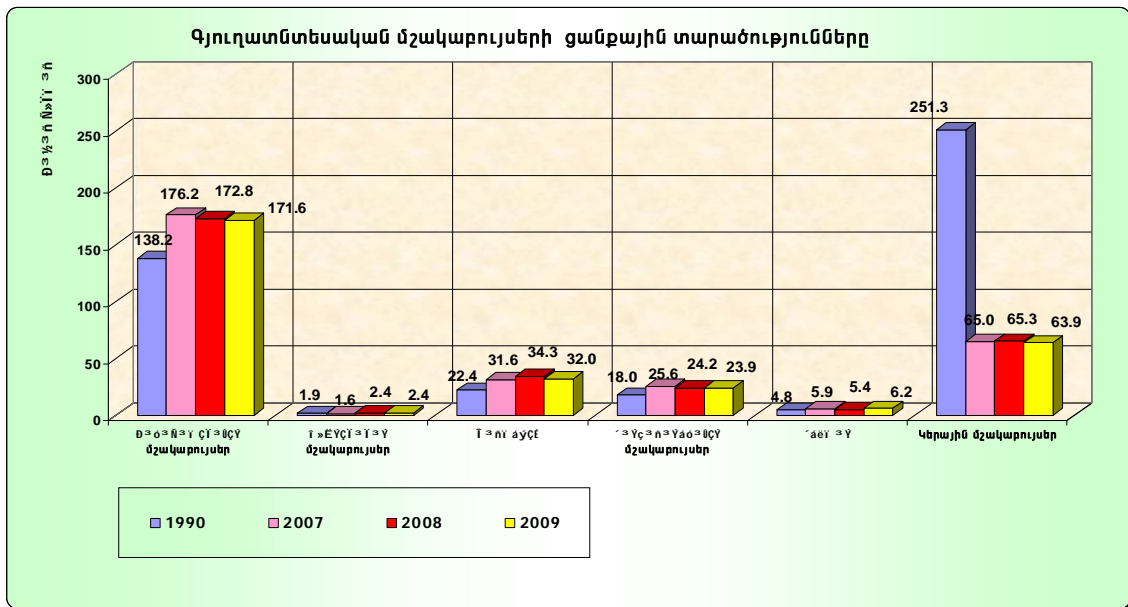
20. **Միանշանակ է, որ հանրապետության գյուղատնտեսության զարգացման գլխավոր ազդակը ագրոպարենային արդյունաբերության զարգացումն է, որին պետք է նպատակաուղղել ագրարային ոլորտի ներդրումային քաղաքականությունը:**

2. Ոլորտի զարգացման խոչընդոտները և հիմնախնդիրները

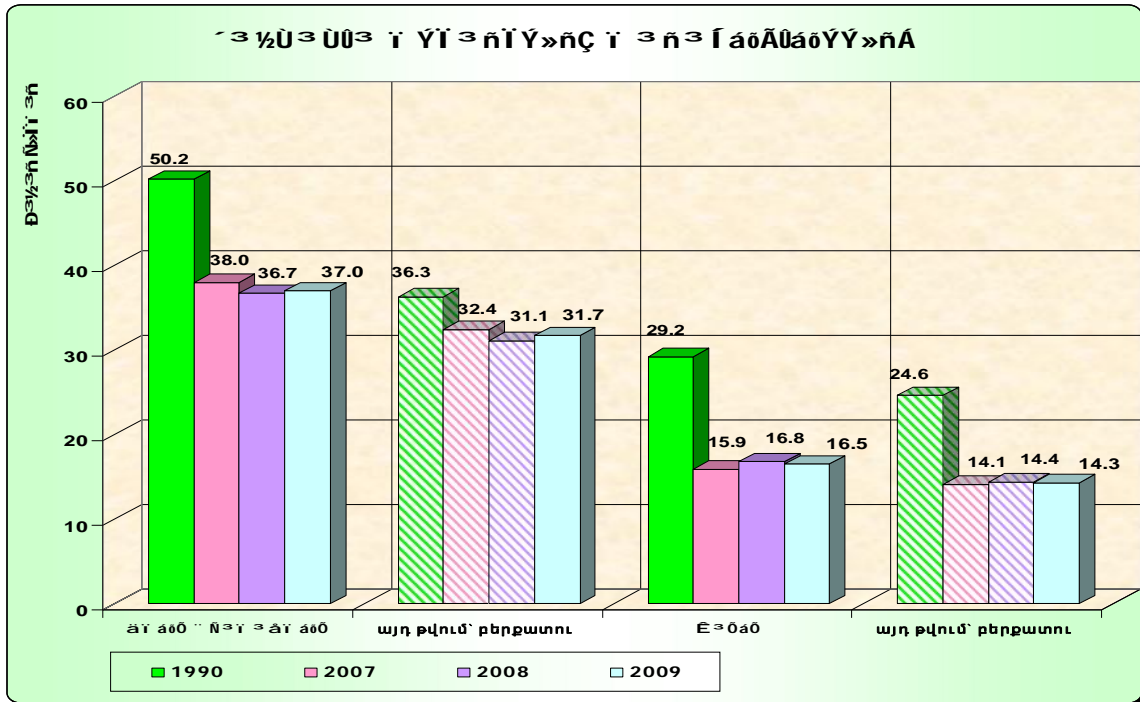
21. Գյուղատնտեսական արտադրության արդյունավետ զարգացմանը դեռևս լրջորեն խոչընդոտում է գյուղացիական տնտեսությունների փոքր չափերը և գյուղատնտեսության և գյուղի սպասարկող ենթակառուցվածքների դանդաղ ձևավորումը: Ներկայումս մեկ գյուղացիական տնտեսությանը միջին հաշվով բաժին է ընկնում 1.4 հա գյուղատնտեսական հողատեսքեր, այդ թվում 1.1 հա վարելահող, որը հնարավորություն չի ընձեռում իրականացնել ինտենսիվ տեխնոլոգիաների կիրառում և արդյունավետ տնտեսավարում:

22. Հայաստանի Հանրապետության նման սակավահող երկրում, որտեղ բնակչության մեկ շնչի հաշվով գյուղատնտեսական հողերը կազմում են 0.65 հա, իսկ

վարելահողերը՝ ընդամենը 0.14 հա, գերակա խնդիր է հողային ռեսուրսների լիարժեք և արդյունավետ օգտագործումը: Սակայն տարբեր գործոնների հետևանքով ներկայումս վարելահողերի շուրջ 33.0տոկոսը կամ 150.0 հազ. հեկտարը տարբեր պատճառներով նպատակային նշանակությամբ չի օգտագործվում, ուստի ռազմավարական կարևորագույն խնդիր է հողօգտագործման արդյունավետության բարձրացման նպատակային ծրագրի իրականացումը: Հողօգտագործման հիմնախնդիրների մասին են վկայում գյուղատնտեսական մշակաբույսերի ցանքատարածությունները և բազմամյա տնկարկների տարածքները 1990 թվականի համեմատությամբ 2009 թվականի համապատասխանաբար 31.3 և 32.6 տոկոսով (գծապատկեր 1 և 2):

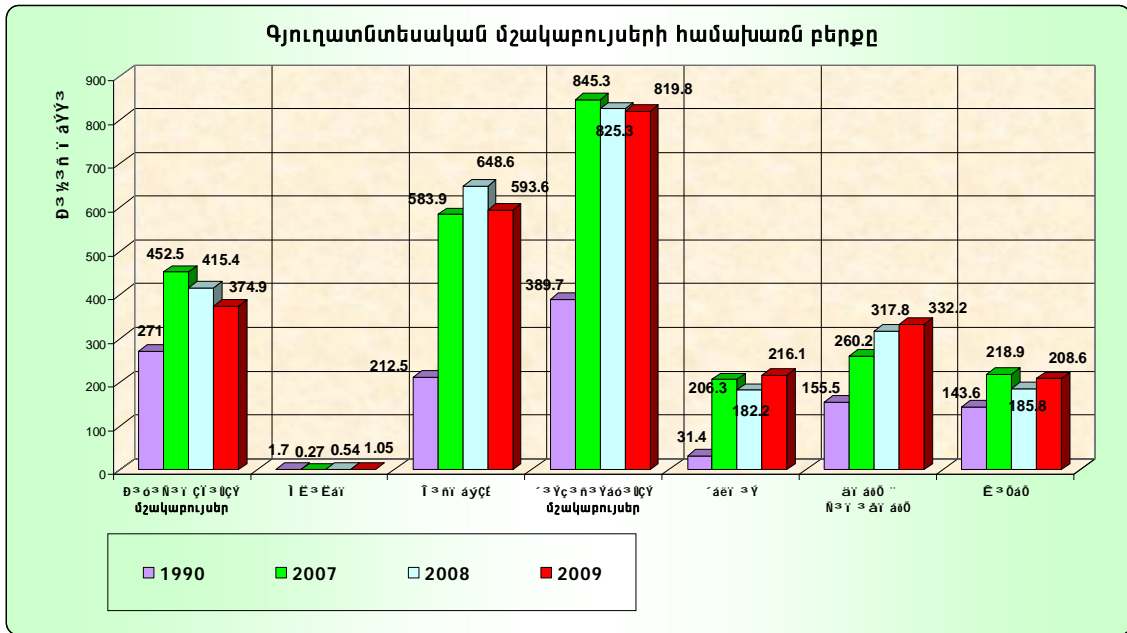
Գծապատկեր 1

Գծապատկեր 2

23. Ժամանակակից գյուղատնտեսության զարգացման մայրուղին արդյունաբերականացումն է, այսինքն՝ ինտենսիվացման մակարդակի բարձրացումը, արդիական տեխնոլոգիաների և կառավարման համակարգերի կիրառումը: Այն հանգամանքը, որ ղեռն ցածր է գյուղատնտեսական մշակաբույսերի բերքատվությունը և կենդանիների մթերատվությունը, արդեն իսկ խոսում է ինտենսիվացման ցածր մակարդակ ունեցող գյուղատնտեսության մասին:

24. Սերմնաբուծության համակարգի անկատարության, պարարտանյութերի ու թունաքիմիկատների անբավարար և ոչ ճիշտ օգտագործման, մշակության ագրոտեխնիկական կանոնների խախտման հետևանքով ղեռն ցածր է գյուղատնտեսական մշակաբույսերի բերքատվությունը: Հիմնականում ցանքատարածությունների ավելացման և որոշ չափով ինտենսիվացման մակարդակի բարձրացման հաշվին մեծացել է հացահատիկի, բանջարեղենի և կարտոֆիլի համախառն բերքը: Ինտենսիվացման առումով որոշակի դրական տեղաշարժեր կան այգեգործությունում (գծապատկեր 3):

Գծապատկեր 3

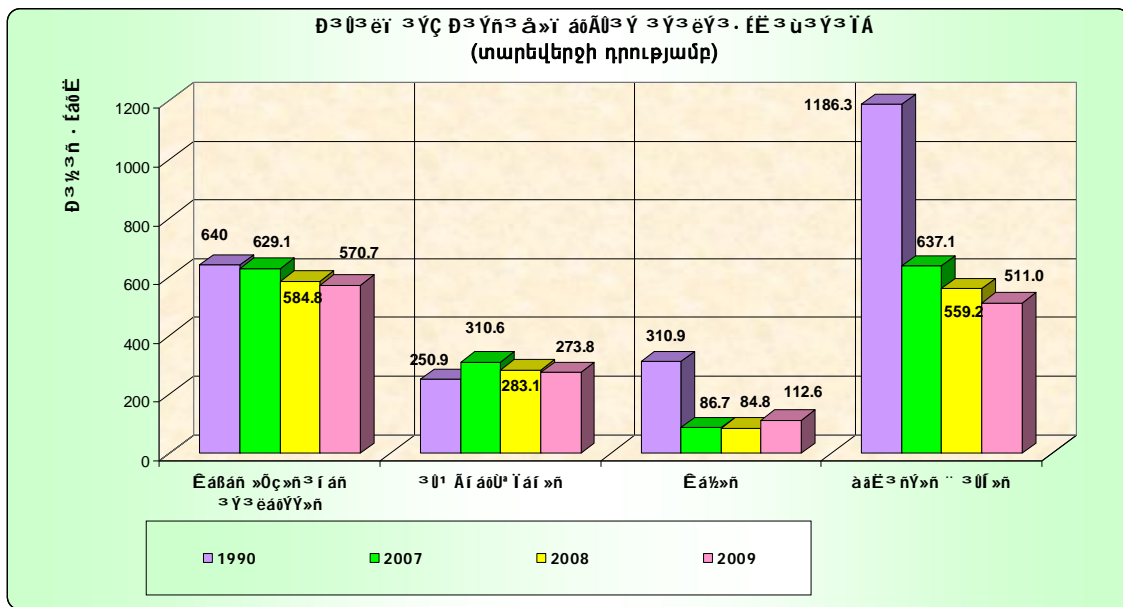
25. Սակայն խաղողագործության ճյուղի զարգացմանը դեռևս խոչընդոտում են՝ խաղողի ներկայիս սորտային կազմի ոչ ամբողջական համապատասխանությունը վերամշակող արդյունաբերության և շուկայի պահանջներին, մշակության ագրոտեխնիկայի ոչ լիարժեք կատարումը և այգիների բարձր նոսրությունը:

26. Վերջին տասնամյակում ավելի քան 10 անգամ կրճատվել է հանքային, գրեթե 18 անգամ՝ օրգանական պարարտանյութերի և շուրջ 10 անգամ բույսերի պաշտպանության միջոցների օգտագործումը:

27. Լուրջ խնդիրներ են ծառայել գյուղատնտեսության տեխնիկական ապահովման և սպասարկման ծառայությունների բնագավառում: Ներկայումս գյուղատնտեսական տեխնիկայի և սարքավորումների ավելի քան 95 տոկոսի շահագործման ժամկետը լրացել է, որի պատճառով ցածր է սարքիչության մակարդակը և արտադրողականությունը, հետևաբար՝ բարձր են շահագործման ծախսերը և ծառայությունների սակագները:

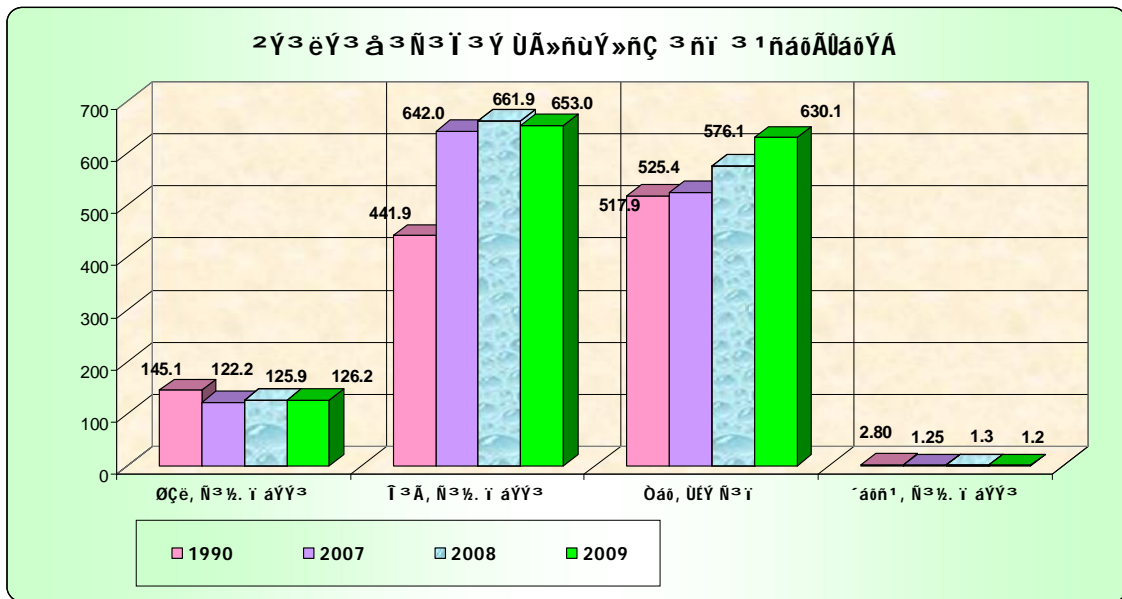
28. Թեև պետական աջակցությամբ զգալի աշխատանքներ են կատարվել ոռոգման համակարգերի վերականգնման և զարգացման ուղղությամբ, սակայն դեռևս այս բնագավառում առկա են բազում հիմնախնդիրներ: Հանրապետության 232.9 հազ. հա ոռոգելի հողատարածքներից փաստացի ոռոգվում է շուրջ 156 հազ. հա:

29. Անցումային շրջանում լրջորեն տուժեց նաև անասնապահությունը: Բացի բնակչության վճարունակ պահանջարկի նվազումից, սեփական կերարտադրության կրճատման և ներկրվող կերերի ծավալների կտրուկ սահմանափակման հետևանքով զգալիորեն կրճատվեց անասնազլխաքանակը և անասնապահական մթերքների արտադրությունը (գծապատկերներ 4 և 5): 1990թ. համեմատությամբ ավելի քան 4 անգամ կրճատվել է կերային մշակաբույսերի տարածությունը, անբավարար է օգտագործվում բնական կերահանդակները: Մասնավորապես խիստ նկատելի է գյուղամերձ արոտավայրերի գերբեռնվածությունն ու էռոզիան և հեռագնա արոտների սահմանափակ օգտագործումը: Վերջիններս հանգեցնում է լուրջ տնտեսական կորուստների և արոտավայրերի դեգրադացման:

Գծապատկեր 4

30. Անասնապահության ճյուղում անասնապահական որոշ մթերքների՝ կաթի և ձվի արտադրության ծավալների ավելացման հետ մեկտեղ դեռևս խնդիրներ կան տոհմային գործի կազմակերպման, մասնավոր անասնաբուժական համակարգի ամրապնդման և ոլորտի պետական աջակցության մեխանիզմների կատարելագործման ուղղությամբ: Դրա հետ միաժամանակ իր կարգավորումն է պահանջում սննդամթերքի անվտանգության և ստանդարտացման բնագավառները:

Գծապատկեր 5

31. Վերը նշված հիմնախնդիրներին ավելանում են գյուղատնտեսության շուկայի ձևավորման դժվարությունները, որը մի կողմից պայմանավորված է տեղական շուկայում դեռևս ցածր վճարունակ պահանջարկով, ինչպես նաև գյուղատնտեսական մթերքներ գնող-իրացնող ենթակառուցվածքների բացակայությամբ, դրանց ձևավորման դանդաղ ընթացքով և արտահանման դժվարություններով:

32. Արտաքին առևտրի ապրանքային կառուցվածքում պարենի և գյուղատնտեսական հումքի բաժինը (2004-2008թթ. տվյալներով) կազմում է արտահանման 14.3 և ներմուծման 17.1 տոկոսը: 2008թ. տվյալներով ներմուծման արժեքը արտահանմանը գերազանցում է 4.2 անգամ, ապա պարենի և գյուղատնտեսական հումքի զծով՝ 4.3 անգամ: Ավելին, արտադրատեսակների այս խմբում արտահանման ավելի քան 64.0 տոկոսը բաժին է ընկնում կոնյակին, որը անհրաժեշտաբար արտահանման դիվերսիֆիկացման խնդիր է առաջադրում: Ուստի գյուղատնտեսական ապրանքների արտահանման ծավալների ավելացումը, առևտրային հաշվեկշռի և կառուցվածքի բարելավումը նույնպես դիտվում է որպես ռազմավարական կարևորություն ներկայացնող հիմնախնդիր:

33. Դեռևս չի բավարարվում գյուղատնտեսությունում տնտեսվարողների վարկավորման պահանջը, մասնավորապես՝ գյուղացիները յուրաքանչյուր տարի շրջանառու միջոցների խիստ կարիք են զգում, իսկ գործող բանկային համակարգի կողմից վարկավորման պայմանները՝ գրավի առարկայի շրջանակներ, վարկա-

վորման ժամկետ, տոկոսադրույք և այլն, դժվարամատչելի են գյուղացիական տնտեսությունների հիմնական մասի համար:

34. Գյուղատնտեսությունը որպես ռիսկային ոլորտ յուրաքանչյուր տարի զգալի կորուստներ է կրում տարբեր բնական աղետներից, ուստի կարևոր խնդիր է ռիսկերի մեղմացման միջոցառումների իրականացումը և ապահովագրական համակարգի ներդրումը: Վերջին տարիներին որոշակի ուշադրություն է դարձվել հակակարկտային տեղակայանքների կիրառման և ռադիոլոկացիոն ցանցի ներդրման ուղղությամբ: Զգալի աշխատանքներ են տարվում նաև հեղեղավտանգ տարածքներում հակահեղեղային միջոցառումների և հողերի էռոզիայի դեմ պայքարի իրականացման ուղղությամբ:

35. **ՀՀ գյուղատնտեսության կայուն զարգացման ռազմավարությունը** փաստաթղթում հիմք ընդունելով ագրարային բարեփոխումների անցած ժամանակահատվածի ձեռքբերումները, ինչպես նաև թույլ տրված սխալներն ու բացթողումները, իրատեսորեն գնահատելով գյուղատնտեսության հիմնախնդիրները, սահմանվում է 2010-2020թթ. պետական ագրարային քաղաքականության հիմնական ուղղությունները և դրանց կենսագործման միջոցառումները:

II. Գյուղատնտեսության զարգացման տեսլականը

36. Ագրարային բարեփոխումների և տնտեսության շուկայական կողմնորոշման հետևողական խորացման և ագրարային հատվածի առանձնահատկություններով պայմանավորված՝ պետական աջակցության արդյունքում գյուղի և գյուղատնտեսության զարգացման տեսլականն է.

- 1) ինտենսիվ տեխնոլոգիաների կիրառմամբ առևտրային գյուղատնտեսական կազմակերպությունների, կոոպերատիվների և շուկայական ենթակառուցվածքների հետ ինտեգրված ընտանեկան գյուղացիական տնտեսությունների զարգացում,
- 2) երկրի պարենային անվտանգության շահերի և ագրոպարենային արտադրանքների արտաքին առևտրի հարաբերական առավելության սկզբունքների իրատեսական համադրումով՝ բնակչության կայուն պարենային ապահովում և ագրովերամշակող հատվածի գյուղատնտեսական հումքի պահանջարկի բավարարում,

- 3) գյուղատնտեսությունում համախառն արտադրանքի ավելացում գերազանցապես աշխատանքի արտադրողականության աճի հաշվին, գյուղատնտեսության մեջ զբաղվածների թվաքանակի կրճատում և ավելցուկային աշխատուժի մի մասի օգտագործում գյուղատնտեսության սպասարկման և վերապատրաստման միջոցով ոչ գյուղատնտեսական գործունեության բնագավառներում,
- 4) արտադրված գյուղատնտեսական հումքի զգալի մասի վերամշակում գյուղական համայնքներում փոքր ու միջին ձեռնարկատիրության զարգացման արդյունքում ձևավորված արտադրամասերում,
- 5) բուսաբուծության և անասնապահության ներձյուղային կառուցվածքում բարձր ավելացված արժեք ապահովող գյուղատնտեսական մթերքների արտադրության գերակշռություն,
- 6) հանրապետության բնակչության պարենային անվտանգության բարձր մակարդակ, կարևորագույն պարենամթերքների ինքնաբավության ապահովում, գյուղական աղքատության և արտագաղթի կրճատում:

III. Ռազմավարության նպատակը

37. Գյուղատնտեսության կայուն զարգացման ռազմավարության հիմնական նպատակն է ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի հետևանքների հաղթահարման և հակաճգնաժամային մեխանիզմների ձևավորման միջոցով՝ նպաստել ճյուղի արդիականացմանը և մրցունակության բարձրացմանը:

38. Հիմնական նպատակից բխող ենթանպատակներն են.

- 1) Գյուղատնտեսությունում և ագրոպարենային արդյունաբերությունում ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի հետևանքների հաղթահարում և ինտեգրացիոն կապերի խորացում:
- 2) Ագրարային ոլորտում տնտեսավարման բազմաձևության գյուղատնտեսական և միջճյուղային կոոպերացիային զարգացում:
- 3) Գյուղատնտեսական և ագրովերամշակման արտադրանքների իրացման գործընթացների բարելավում և արտահանման ծավալների ավելացում:
- 4) Գյուղատնտեսության մրցունակության բարձրացում և նոու հաուների խթանում:
- 5) Գյուղատնտեսության արտադրական ներուժի հողային, ջրային, աշխատանքային և ինտելեկտուալ ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործում:
- 6) Միջազգային չափանիշներին համապատասխան սննդամթերքի անվտանգության ապահովում:
- 7) Գյուղական բնակավայրերում ոչ գյուղատնտեսական զբաղվածության ընդլայնում և գյուղական բնակչության եկամուտների ավելացում:
- 8) Գյուղական համայնքների ենթակառուցվածքների զարգացում՝ մասնակցային ծրագրերի իրականացման միջոցով:
- 9) Գյուղատնտեսության սպասարկման ծառայությունների զարգացում և մատչելիության բարձրացում:
- 10) Գյուղատնտեսության ճյուղային կառուցվածքի բարելավում և բարձր ավելացված արժեք ապահովող արտադրանքների արտադրության խթանում:
- 11) Շրջակա միջավայրի և բնական լանդշաֆտների պահպանություն, ագրոտուրիզմի և օրգանական գյուղատնտեսության զարգացում:

IV. Ռազմավարության հիմնական խնդիրները

39. Գյուղատնտեսության կայուն զարգացման ռազմավարության հիմնական խնդիրներն են.

- 1) **Ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի հետևանքների հաղթահարում և հակաճգնաժամային մեխանիզմների ներդրում:**

- 2) Ագրարային բարեփոխումների խորացում, գյուղատնտեսական կոոպերատիվների զարգացում:
- 3) Պարենային ապահովության մակարդակի բարձրացում, սննդամթերքի անվտանգության և հիմնական պարենային մթերքների ինքնաբավության նվազագույն մակարդակի ապահովում:
- 4) Տեղական արտադրության գյուղատնտեսական արտադրանքների մրցունակության բարձրացում, ըստ նպատակահարմարության ներմուծվող պարենամթերքների փոխարինում և արտահանման ուղղվածություն ունեցող գյուղատնտեսության զարգացում:
- 5) Գոտիական մասնագիտացում և արտադրության ռացիոնալ տեղաբաշխում:
- 6) Մսնդամթերքի անվտանգության ապահովում:
- 7) Հողօգտագործման արդյունավետության բարձրացում:
- 8) Օրգանական գյուղատնտեսության զարգացում:
- 9) Բուսաբուծության զարգացում.
  - ա. ագրոտեխնիկական առաջադիմական տեխնոլոգիաների ներդրում,
  - բ. բարձր ավելացված արժեք ապահովող մշակաբույսերի մշակության ընդլայնում,
  - գ. սելեկցիայի և սերմնաբուծության համակարգի զարգացում, սերմերի որակի հսկողության գործուն մեխանիզմների կիրառում,
  - դ. բույսերի պաշտպանության և կարանտինի միջոցառումների իրականացում,
  - ե. մշակաբույսերի գենետիկական բազմազանության, ներառյալ մշակաբույսերի վայրի ցեղակիցների պահպանության ապահովումը:
- 10) Անասնաբուծության զարգացում.
  - ա. անասնաբուծության ճյուղերի արդյունավետ զուգակցման և ռացիոնալ տեղաբաշխման աջակցություն,
  - բ. տոհմային գործի զարգացման և հոտի վերարտադրության համալիր միջոցառումների իրականացում,
  - գ. անասնաբուծության համակարգի բարելավում և անասնաբուծական միջոցառումների արդյունավետության բարձրացում,
  - դ. անասնաապահության կերի բազայի զարգացում, Հայաստանի Հանրապետության մարզերի տարածաշրջաններում խտացրած կերերի արտադրության փոքր արտադրամասերի ստեղծում,

ե. անասնաբուժական առևտրային կազմակերպությունների զարգացման աջակցություն,

զ. գյուղատնտեսական կենդանիների ցեղերի գենետիկական բազմազանության պահպանության ապահովում:

11) Գյուղատնտեսական հումքի վերամշակում.

ա. ոլորտի զարգացում և վերամշակող կազմակերպությունների ռացիոնալ տեղաբաշխում,

բ. առաջավոր տեխնոլոգիաների ներդրում և արտադրանքի մրցունակության բարձրացում,

գ. մարքեթինգային աջակցություն և հումք արտադրողների հետ պայմանագրային հարաբերությունների զարգացում:

12) Գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների զարգացում և արտադրության տեխնիկական հագեցվածության բարձրացում:

13) Գյուղի սոցիալական ենթակառուցվածքների զարգացում:

14) Գյուղատնտեսական ռիսկերի մեղմացում:

15) Ագրարային ոլորտի վարկավորման բարելավում:

16) Ագրարային ոլորտի գիտակրթական, խորհրդատվական համակարգի բարելավում:

17) Գյուղատնտեսության հաշվառման համակարգի բարելավում:

V. Ռազմավարության հիմնական ուղղությունները

1) Ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի հետևանքների հաղթահարում և հակաճգնաժամային մեխանիզմների ներդրում

40. Վերոհիշյալ խնդիրները կլուծվեն հետևյալ ուղղություններով.

1) ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի հետևանքների հաղթահարման նպատակով Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կողմից առավել հեռանկարային և արդյունավետ գործարար ծրագրերի աջակցության քաղաքականության շարունակում.

2) արտահանման ուղղվածություն ունեցող և արտաքին շուկայում մրցունակ արտադրանք արտադրող կազմակերպություններին վարկային երաշխիքների,

դրամաշնորհների և տեխնիկական օժանդակության տրամադրում (այս ուղղությամբ նախընտրելի են համարվում պտուղ-բանջարեղենի վերամշակման, գինեգործական, օրգանական գյուղատնտեսական մթերքների, չոր մրգերի, կաթնամթերքի և մսամթերքի առանձին տեսակների, թարմ մրգերի, արտադրության, հետբերքահավաքային տեխնոլոգիաների կատարելագործման և կարողությունների հզորացման, մանր եղջերավոր անասունների վերարտադրության ապահովման և արտահանման, շուկայահանման խթանման և այլ ծրագրերը)։

- 3) պետական աջակցությամբ իրականացվող ագրարային ոլորտի ռազմավարության խնդիրներին համապատասխանող ծրագրերի իրականացում, որոնք նպաստելու են գյուղատնտեսության կենսունակության և արտադրողների մրցունակության բարձրացմանը (առաջնային սերմնաբուծության և տոհմային գործի զարգացման, բույսերի պաշտպանության և անասնաբուժական հակահամաճարակային միջոցառումների իրականացման, սննդամթերքի անվտանգության, ենթակառուցվածքների կարողությունների հզորացման, գյուղական համայնքների արտադրական և սոցիալական ենթակառուցվածքների բարելավման, գյուղատնտեսական հողատեսքերի բերրիության բարձրացման, հողերի մելիորատիվ վիճակի բարելավման, բնական կերահանդակների ջրարբիացման, գիտական, խորհրդատվական և տեղեկատվական ապահովման, մասնագիտական կադրերի պատրաստման, գյուղատնտեսությունում տնտեսավարողներին հասցեական աջակցության և այլ ծրագրեր)։
- 4) ագրարային ոլորտում տնտեսավարման բազմաձևության և միջճյուղային կոոպերացիայի զարգացման խթանում (ագրովերամշակող և գյուղատնտեսական հումք արտադրող կազմակերպությունների միջև ֆյուչերսային պայմանագրերի համակարգի ընդլայնում, վարկային միջոցների, մրցակցային դրամաշնորհների և աջակցության տարբեր ձևերի կիրառմամբ համագործակցության զարգացում)։
- 5) հանրապետության ագրարային շուկայի տարողունակության և ապրանքախմբերի կազմի ուսումնասիրության հիման վրա ներմուծվող պարենամթերքները աստիճանաբար տեղական արտադրությամբ փոխարինման խթանում (պարենային ցորենի, շաքարի, բուսական յուղի, հատիկաբլիթի մշակաբույ-

սերի, կենդանական յուղի, մսի և ձկան տարբեր տեսակների ինքնաբավության բարձրացում)։

- 6) գյուղատնտեսության սպասարկման ծառայությունների մատչելիության բարձրացում և որակի բարելավում (պետություն-մասնավոր հատվածի համագործակցության զարգացմամբ՝ արտադրատեխնիկական սպասարկումներ, նյութատեխնիկական մատակարարումներ և այլ ծառայություններ իրականացնող կառույցների ձևավորմանն աջակցություն, տարածամկետ վճարմամբ (ապրանքային վարկավորմամբ) գյուղատնտեսական տեխնիկայի մատակարարման կազմակերպում)։
- 7) գյուղատնտեսությունում տնտեսավարողների նպատակային և հասցեական աջակցության (սուբսիդավորման) մեխանիզմների մշակում և ներդրում (պետական աջակցությունը կուղղվի հողային ռեսուրսների օգտագործման մակարդակի բարձրացմանը, առաջնահերթ անհրաժեշտ պարենամթերքների ինքնաբավության բարձրացմանը, տարբեր գոտիներում նախընտրելի մասնագիտացմանը, գյուղական տարածքների համաչափ զարգացմանը, վարկերի տոկոսադրույքի սուբսիդավորմանը և այլն)։
- 8) գյուղական բնակչության եկամուտների ավելացման և զբաղվածության բարձրացման նպատակով, հատկապես գենդերային հիմնախնդիրների լուծման առումով, գյուղական բնակավայրերում ոչ գյուղատնտեսական զբաղվածության հնարավորությունների ընդլայնում (փոքր և միջին ձեռնարկատիրության զարգացում, ագրոտուրիզմի, արհեստագործության, հուշանվերների, և տնայնագործության աջակցություն)։

2) Ագրարային բարեփոխումների խորացում, գյուղատնտեսական կոոպերատիվների զարգացում

Վերոհիշյալ խնդիրները կլուծվեն հետևյալ ուղղություններով.

41. Ագրարային բարեփոխումների խորացումը նախատեսում է հողային հարաբերությունների հետագա կատարելագործում հետևյալ ուղղություններով՝

- 1) գյուղատնտեսական հողատեսքերի, հատկապես վարելահողերի, արդյունավետ օգտագործման նպատակով «Հայաստանի Հանրապետության հողային օրենսգրքում և հողերի ոչ նպատակային օգտագործման դեպքում կիրառվող պատժա-

- միջոցների խստացում, հողակտորների կամավոր միավորման գործընթացին բազմակողմանի աջակցություն.
- 2) բնական կերահանդակների (արոտներ, խոտհարքներ), դաշտային կերարտադրության վիճակի համակողմանի ուսումնասիրում և դրանց օգտագործման արդյունավետության բարձրացման միջոցառումների մշակում.
  - 3) լեռնային և բարձր լեռնային համայնքներում հեռագնա, մերձհամայնքային արոտների և խոտհարքների երկարաժամկետ կառավարման, օգտագործման ծրագրերի մշակում և մասնակցային սկզբունքով՝ դրանց իրականացում (ջրարբիացում, բարելավում, ճանապարհների վերականգնում, էլեկտրաֆիկացում, սառնարանային տնտեսությունների ստեղծում).
  - 4) արոտավայրերի երկարաժամկետ վարձակալության խրախուսում: Պետության և դոնոր համայնքի աջակցությամբ արոտների բարելավման ու ջրարբիացման ծրագրերի իրականացում.
  - 5) հողաբարելավման և ռեկուլտիվացիոն (խախտված հողերի վերականգնման) աշխատանքների կանոնակարգում և նպատակային ծրագրերի իրականացում: Միացյալ Ազգերի Կազմակերպության **Անապատացման դեմ պայքարի** Կոնվենցիայի շրջանակներում՝ դեգրադացված հողերի վերականգնման ծրագրերի իրականացում.
  - 6) հողային օրենսդրությամբ սահմանված պետական և համայնքային սեփականության հողամասերի օտարման վերաբերյալ հրապարակայնության ապահովում և հողի շուկայի ինստիտուցիոնալ համակարգի ձևավորման աջակցություն.
  - 7) իրավասու պետական կառավարման մարմինների միջոցով հողերի մոնիտորինգի, գյուղատնտեսական հողատեսքերի բազմաբնույթ կադաստրի վարման, հողերի բերրիության բարձրացման և էկոլոգիական վիճակի բարելավման ծրագրերի իրականացում.
  - 8) գյուղացիական տնտեսություններին, գյուղատնտեսական առևտրային կազմակերպություններին արտադրության արդյունավետ կազմակերպման ուղղությամբ ըստ տարածաշրջանների և արտադրական ուղղության տնտեսությունների օպտիմալ չափերի, գյուղատնտեսական արտադրանքների եկամտաբերության և արտադրության ռացիոնալ կառուցվածքի վերաբերյալ խորհրդատվության ապահովում.

9) ոլորտի արտադրական ներուժի գնահատման և պետական նպատակային ծրագրերի իրականացման արդյունավետության բարձրացման համար գյուղատնտեսության համատարած հաշվառման փորձնական և հիմնական ծրագրերի իրականացում:

10) տեղական արտադրողների և ներքին շուկայի պաշտպանության նպատակով ներդրումային միջավայրի բարելավման, տարիֆային և ոչ տարիֆային կարգավորման մեխանիզմների կատարելագործման և տնտեսական այլ գործիքների կիրառման միջոցառումների իրականացում (գործարարության զարգացմանը խոչընդոտող իրավական ակտերի իռացիոնալ դրույթների բացահայտում և վերացում, անասնաբուժասանիտարական, բուսասանիտարական և կարանտին կանոնների միջազգային չափորոշիչներին, ինչպես նաև Առևտրի համաշխարհային կազմակերպության պահանջներին համապատասխանեցում):

42. Գյուղատնտեսության տնտեսավարման ձևերի զարգացման համատեքստում միջոցառումները կնպատակաուղղվեն գյուղատնտեսությունում կոոպերացիայի տարբեր ձևերի խթանմանը, որը իրականացվելու է հետևյալ ուղղություններով.

10) գյուղատնտեսության ոլորտի տարբեր ուղղվածություն ունեցող կոոպերատիվների համար օրենսդրության բարելավմամբ՝ դրանց ձևավորման և գործունեության բարենպաստ պայմանների ստեղծում:

11) կոոպերատիվների կայացմանն և գործունեության ընդլայնմանն ուղղված բազմակողմանի պետական աջակցություն,

3) գյուղացիական տնտեսությունների խոշորացման հետևողական քաղաքականության հիմքում կոոպերացիայի զարգացման ամրագրում,

4) գյուղատնտեսական մթերքների արտադրությունից մինչև սպառումը ապրանքային շարժին նպաստող կառույցների, մասնավորապես՝ գյուղատնտեսական հետբերքահավաքային ենթակառուցվածքների, արտադրանքների իրացման լոգիստիկ համակարգի՝ պահպանման, վերամշակման, փաթեթավորման և փոխադրման կարողությունների ձևավորմանն, հանրապետության մեծ քաղաքներում հանգստյան օրերի գյուղատնտեսական տոնավաճառների կազմակերպմանն, բոլոր մարզերի և տարածաշրջանների ընդգրկումով մեծածախ վաճառքի համակարգի ստեղծման նպատակով կոոպերացիայի տարբեր ձևերի զարգացմանն աջակցություն:

- 5) սննդամթերքի անվտանգության պահանջներին համապատասխան սպանդի կազմակերպման նպատակով՝ սպանդանոցների համակարգի ընդլայնում, մսի սառեցման, տեսակավորման, փաթեթավորման և վաճառքի կանոնակարգում (ներառյալ կենդանի անասունների)։
- 6) կաթի հավաքման կետերի և սպառողական կոոպերատիվների համակարգի ընդլայնման աջակցություն, կաթնամթերքների արտադրության մեջ թարմ և վերամշակված կաթի օգտագործման կարգավորում, սննդամթերքի անվտանգության պահանջներին համապատասխան պահպանման, տեսակավորման, փաթեթավորման և վաճառքի կանոնակարգում։
- 7) գյուղատնտեսական արտադրանքների, հատկապես՝ թարմ մրգերի և բանջարեղենների միջնորդավորված վաճառքի սահմանափակում, կոոպերացիայի զարգացման միջոցով մանրածախ առևտրի օբյեկտներին մատակարարվող ապրանքների մեծածախ հավաքման կետերի ստեղծում, դրանց կարողությունների ընդլայնում, հատկապես՝ պահպանման, տեսակավորման, փաթեթավորման և փոխադրման միջոցներով վերազինման աջակցություն։
- 8) տարբեր մեխանիզմների կիրառմամբ՝ վարկերի տոկոսադրույքի սուբսիդավորում, գրավի երաշխիքների տրամադրում, գրավի առարկաների ցանկի ընդլայնում և այլն, գյուղատնտեսական վարկավորման մատչելիության բարձրացում։
- 9) գյուղատնտեսությունում վարկավորման ծավալների ավելացում՝ մինչև 2020թ. այն հասցնելով ճյուղի ավելացված արժեքի (համախառն ներքին արդյունքի) 14-17 % տոկոսի 2008թ. 2.4 տոկոսի դիմաց։
- 10) ապահովագրական համակարգի ներդրման համար նախադրյալների և պայմանների ստեղծում՝ ապահովագրական ռիսկերի գնահատում, ռիսկերի մեղմացման միջոցառումների իրականացում և գյուղատնտեսությունում ապահովագրական համակարգի ներդրում։

3) Պարենային ապահովության մակարդակի բարձրացում, սննդամթերքի անվտանգության և հիմնական պարենային մթերքների ինքնաբավության նվազագույն մակարդակի ապահովում

43. Պարենամթերքի ֆիզիկական և տնտեսական մատչելիության մակարդակի բարձրացման և պարենային անվտանգության ապահովման խնդիրների լուծման համար նախատեսվում է.

- 1) պարենամթերքի ֆիզիկական ու տնտեսական մատչելիության մակարդակի բարձրացման քաղաքականության իրականացում «Պարենային անվտանգության ապահովման մասին» (2002թ.) Հայաստանի Հանրապետության օրենքի պահանջներին համապատասխան՝ **Հայաստանի Հանրապետության պարենային ապահովության քաղաքականության ծրագրի** և Կայուն զարգացման ծրագրի շրջանակներում.
- 2) պարենամթերքի տեղական արտադրության ծավալների ավելացում և առևտրի հաշվեկշռի բարելավում: 2008 թվականի համեմատությամբ գյուղատնտեսության ավելացված արժեքի մոտ 1.5 անգամ ավելացում և գյուղատնտեսական մթերքների ապրանքայնության ներկայիս 55-56 %-ի դիմաց 75 %-ի ապահովում.
- 3) պարենամթերքի տնտեսական մատչելիության մակարդակի բարձրացում: Ծրագրվող ժամանակահատվածում 1 շնչի հաշվով համախառն ներքին արդյունքի, նվազագույն և միջին ամսական աշխատավարձի, կենսաթոշակի և նպաստի զգալի ավելացումը կարևոր նախադրյալներ են այդ խնդրի լուծման համար: Վերջինս էականորեն կնպաստի պարենամթերքի տնտեսական մատչելիության մակարդակի բարձրացմանը.
- 4) կայուն զարգացման ծրագրի դրույթներին համապատասխան, Հայաստանի Հանրապետության պարենային ապահովության քաղաքականության դրույթների իրականացում:
- 5) պարենամթերքի ֆիզիկական մատչելիությանը կնպաստի գյուղատնտեսական մթերքների արտադրության ծավալների ավելացման հետ մեկտեղ դրանց կառուցվածքի բարելավումը, ինչպես նաև գյուղատնտեսական մթերքների վերամշակող արտադրությունում նոր տեխնոլոգիաների ու արտադրատեսակների ներդրմանը նպաստող ծրագրերի իրականացումը, մասնավորապես՝ այդ բնագավառում մատչելի պայմաններով նպատակային վարկերի տրամադրումը և այլն: Վերջինիս կնպատակաուղղվի նաև Փոքր ու միջին ձեռնարկատիրության աջակցության ազգային կենտրոնի միջոցով իրականացվող տարեկան ծրագրերի ընդլայնումը:

44. Հիմնական պարենային մթերքների ինքնաբավության նվազագույն մակարդակի ապահովման ռազմավարական ուղղություններն են.

1) կենսականորեն կարևորագույն պարենամթերքների, մասնավորապես՝ հացամթերքի, բուսական յուղի, շաքարի, մսի, ձկան տեղական արտադրության խթանում և սահմանված կարգով չնվազեցվող պաշարների ձևավորում, կարտոֆիլի վերամշակման կարողությունների ստեղծման տեխնիկական աջակցություն: Անասնապահական մթերքների ծավալների ավելացման նպատակով կերային բազայի հնարավորությունների ընդլայնում, մասնավորապես՝ առավել արդյունավետ կերային մշակաբույսերի (եգիպտացորեն, կերի ճակնդեղ, գետնախնձոր, ոչ ավանդական համարվող մշակաբույսեր և այլն) մշակության նոր տեխնոլոգիաների ներդրման տեխնիկական աջակցության և խորհրդատվության ապահովում.

2) տարիֆային և ոչ տարիֆային կարգավորման միջոցով՝ պարենամթերքի ներքին շուկայի և տեղական արտադրողների շահերի պաշտպանություն, ինչպես նաև արտահանման խթանում:

Պարենամթերքի ֆիզիկական և տնտեսական մատչելիության մակարդակի բարձրացմանը նպատակաուղղված միջոցառումները, ըստ էության, նպաստում են հիմնական պարենային մթերքների ինքնաբավության նվազագույն մակարդակի բարձրացմանը:

4) Տեղական արտադրության գյուղատնտեսական արտադրանքների մրցունակության բարձրացում, ըստ նպատակահարմարության ներմուծվող պարենամթերքների փոխարինում և արտահանման ուղղվածություն ունեցող գյուղատնտեսության զարգացում

45. ՀՀ ազգային պարենային հաշվեկշռի տվյալների վերլուծությունը վկայում է, որ մի շարք առաջնահերթ անհրաժեշտ պարենամթերքների ինքնաբավության մակարդակը դեռևս զգալիորեն ցածր է, այպես 2004-2008 թվականների միջին տվյալներով այն կազմել է. ցորենը՝ 38.7 %, հատիկաընդեղեն մշակաբույսերը՝ 56.2 %, բուսական յուղը՝ 4.3 %, խոզի միսը՝ 52.5 %, հավի միսը՝ 21.2 %: Հիշատակված տվյալները վկայում են առաջնահերթ անհրաժեշտ պարենամթերքների ներմուծումը, որոշակի հիմնավորված սահմաններում, տեղական արտադրությամբ փոխարինման կարևորությունը: Վերջինս հնարավոր է ապահովել տեղական

արտադրության արտադրանքների մրցունակության բարձրացման և արտադրության ծավալների ավելացման միջոցով: Այդ նպատակով նախատեսվում է.

1) գյուղացիական տնտեսություններին և գյուղատնտեսությունում տնտեսվարողներին աջակցություն բուսաբուծության, անասնապահության, գյուղատնտեսական մթերքների վերամշակման բնագավառում՝ առաջադիմական տեխնոլոգիաների ներդրման ուղղությամբ խորհրդատվության, մատչելի պայմաններով նպատակային վարկերի ծավալների ընդլայնման և ներդրումների համար բարենպաստ պայմաններ ստեղծելու միջոցով.

2) գյուղական կազմակերպությունների (ձեռնարկությունների) և փոքրածավալ առևտրային գյուղատնտեսության զարգացման ծրագրի շարունակականության ապահովման միջոցով տարեկան 110-120 տեխնոլոգիաների գնահատման ծրագրերի իրականացում կարևորագույն բնագավառներում, մասնավորապես՝

ա. մշակաբույսերի նոր սորտերի մշակության, ցանքաշրջանառությունների կիրառման, բույսերի պաշտպանության, պարարտացման արդյունավետ տեխնոլոգիաների ներդրում,

բ. բարձր ավելացված արժեք ապահովող, հանրապետության բնատնտեսական պայմաններին համապատասխանող և շուկայական պահանջարկ ունեցող մշակաբույսերի ներդրում,

գ. գյուղատնտեսական կենդանիների բարձր մթերատու ցեղերի ներմուծում և ընտրասերման ճանապարհով անասունների տեղական ցեղերի տոհմային հատկանիշների բարելավման գործընթացի շարունակում,

դ. անասունների պահվածքի և կերակրման ոչ ավանդական արդյունավետ տեխնոլոգիաների ներդրում,

ե. գյուղատնտեսական մթերքների հետբերքահավաքային արդիական տեխնոլոգիաների ներդրմամբ՝ ավելացված արժեքի մեծացում,

զ. աջակցության տարբեր մեխանիզմներով (նպատակային վարկեր, գրավի երաշխիքներ, տոկոսադրույքի սուբսիդավորում, դրամաշնորհներ և այլն) արտահանման ուղղվածություն ունեցող արտադրատեսակների արտադրության և արտահանման խթանում: Վերջինս վերաբերում է թարմ մրգերի որոշ տեսակներին, օրգանական արտադրանքին, մսամթերքների և կաթնամթերքների որոշ տեսակներին, պտուղ-բանջարեղենի պահածոներին և այլն:

5) Գոտիական մասնագիտացում և արտադրության ռացիոնալ տեղաբաշխում

46. Գյուղատնտեսության արտադրական գործոնների արդյունավետ օգտագործումը, տարածաշրջանների սոցիալ-տնտեսական զարգացման ուղղությամբ հիմնավորված քաղաքականության կիրառումը և գյուղական աղքատության հաղթահարումը պահանջում է՝ բազմակողմանիորեն հիմնավորված գոտիական մասնագիտացում և արտադրության ռացիոնալ տեղաբաշխում: Ազատական տնտեսության պայմաններում այս գործընթացները հիմնականում կարգավորվում են շուկայական գործոններով, սակայն, նկատի ունենալով հիմնախնդրի ռազմավարական նշանակությունը, պետությունը տարածքային զարգացման քաղաքականության շրջանակներում անուղղակիորեն կարող է նպաստել արտադրության մասնագիտացմանը և ռացիոնալ տեղաբաշխմանը:

47. Ագրարային ոլորտում տնտեսական վերափոխումների ժամանակահատվածում տարբեր սոցիալ-տնտեսական գործոնների թելադրանքով նկատելիորեն խաթարվել է (անցանկալի տրանսֆորմացիայի է ենթարկվել) գյուղատնտեսական գոտիների մասնագիտացումը, որի հետևանքով զգալիորեն նվազել է ռեսուրսների օգտագործման արդյունավետությունը, կրճատվել է միավոր տարածությունից ստացվող համախառն արտադրանքը և աշխատանքի արտադրողականությունը:

48. Այս իրավիճակի աստիճանական կարգավորման նպատակով, հանրապետության բնատնտեսական ներուժի հնարավորությունների գնահատման հիման վրա, ռազմավարության փաստաթղթում ներկայացվում է հանրապետության մարզերի հեռանկարային նախընտրելի մասնագիտացման ուղղությունները: Վերջինս ուղենիշային է ինչպես ագրարային, այնպես էլ տարածքային զարգացման քաղաքականության համար:

49. Նկատի ունենալով, որ հանրապետությունում առանձնացված գյուղատնտեսական գոտիները հիմնականում համընկնում են մարզային բաժանմանը՝ կառավարելիության տեսանկյունից գոտիական մասնագիտացումը և արտադրության տեղաբաշխումը նպատակահարմար է գտնվել ներկայացնել մարզային կտրվածքով:

Հանրապետության մարզերի գյուղատնտեսության նախընտրելի մասնագիտացումը և գլխավոր ճյուղերը (համախառն արտադրանքի կառուցվածքով)

Մարզերը	Մինչև ագրարային բարեփոխումները	Ներկայիս վիճակը	Հեռանկարային մասնագիտացումը
1	2	3	4
Արագածոտն	Բանջարաբուծություն, խաղողագործություն, պտղաբուծություն, կաթնամսային տավարաբուծություն, ոչխարաբուծություն:	Կաթնամսային տավարավարաբուծություն, կարտոֆիլաբուծություն, պտղաբուծություն, հացահատիկային տնտեսություն:	Կաթնամսային տավարաբուծություն, պտղաբուծություն, կարտոֆիլաբուծություն, ոչխարաբուծություն, կերարտադրություն:
Արարատ	Խաղողագործություն, պտղաբուծություն, բանջարաբուծություն, կաթնային տավարաբուծություն, թռչնաբուծություն:	Բանջարաբուծություն, խաղողագործություն, մսակաթնային տավարաբուծություն, հացահատիկային տնտեսություն, պտղաբուծություն, կարտոֆիլաբուծություն:	Խաղողագործություն, բանջարաբուծություն, կաթնային տավարաբուծություն, պտղաբուծություն, վաղահաս կարտոֆիլաբուծություն:
Արմավիր	Խաղողագործություն, պտղաբուծություն, բանջարաբուծություն, կաթնային տավարաբուծություն, թռչնաբուծություն, խոզաբուծություն, եթերայուղային արտադրություն:	Բանջարաբուծություն, հացահատիկային տնտեսություն, խաղողագործություն, մսակաթնային տավարաբուծություն, կարտոֆիլաբուծություն, պտղաբուծություն:	Խաղողագործություն, բանջարաբուծություն, պտղաբուծություն, կաթնային տավարաբուծություն, վաղահաս կարտոֆիլաբուծություն:
Գեղարքունիք	Մսակաթնային անասնապահություն, ծխախոտագործություն, կարտոֆիլաբուծություն:	Կարտոֆիլաբուծություն, կաթնամսային անասնապահություն, հացահատիկային տնտեսություն, բանջարաբուծություն:	Մսակաթնային անասնապահություն, կարտոֆիլաբուծություն, հացահատիկային տնտեսություն, կերարտադրություն:
Լոռի	Կաթնային և տոհմային անասնապահություն, կարտոֆիլաբուծություն:	Կաթնամսային անասնապահություն, կարտոֆիլաբուծություն, հացահատիկային տնտեսություն, կերարտադրություն:	Կաթնամսային անասնապահություն, կարտոֆիլաբուծություն, հացահատիկային տնտեսություն, կերարտադրություն, ճակնդեղագործություն, պտղաբուծություն:
Կոտայք	Կաթնամսային անասնապահություն, թռչնաբուծություն, պտղաբուծություն, հացահատիկային տնտեսություն, բանջարաբուծություն:	Մսակաթնային անասնապահություն, բանջարաբուծություն, կարտոֆիլաբուծություն, հացահատիկային տնտեսություն, պտղաբուծություն:	Կաթնամսային անասնապահություն, թռչնաբուծություն, պտղաբուծություն, հացահատիկային տնտեսություն, բանջարաբուծություն, կերարտադրություն:
Շիրակ	Մսակաթնային տավարաբուծություն, ոչխարաբուծություն, ճակնդեղագործություն, հացահատիկային տնտեսություն:	Կաթնամսային տավարաբուծություն, հացահատիկային տնտեսություն, կարտոֆիլաբուծություն, բանջարաբուծություն, ոչխարա-	Մսակաթնային տավարաբուծություն, ոչխարաբուծություն, հացահատիկային տնտեսություն, կարտոֆիլաբուծություն, կերարտադրություն:

		բուծություն:	բույսեր, բանջարաբուծություն, ճակնդեղագործություն:
Մյունիք	Մսակաթնային տավարաբուծություն, ոչխարաբուծություն, ծխախոտագործություն, պտղաբուծություն, խաղողագործություն:	Կաթնամսային տավարաբուծություն, ոչխարաբուծություն, կարտոֆիլաբուծություն, հացահատիկային տնտեսություն:	Մսակաթնային տավարաբուծություն, ոչխարաբուծություն, կերատաղրություն հացահատիկային տնտեսություն, մերձարևադարձային պտղաբուծություն:
1	2	3	4
Վայոց Ձոր	Տավարաբուծություն, ոչխարաբուծություն, ծխախոտագործություն, խաղողագործություն, պտղաբուծություն:	Մսակաթնային տավարաբուծություն, պտղաբուծություն:	Մսակաթնային տավարաբուծություն, պտղաբուծություն, ոչխարաբուծություն:
Տավուշ	Ծխախոտագործություն, պտղաբուծություն, կաթնամսային տավարաբուծություն, խաղողագործություն, խոզաբուծություն:	Մսակաթնային տավարաբուծություն, կարտոֆիլագործություն, հացահատիկային տնտեսություն, խոզաբուծություն, ոչխարաբուծություն, խաղողագործություն:	Մսակաթնային տավարաբուծություն, պտղաբուծություն, խաղողագործություն, խոզաբուծություն, կերատաղրություն, ծխախոտագործություն:

50. Գյուղատնտեսության ռացիոնալ տեղաբաշխման և մասնագիտացման քաղաքականության հիմնական ուղղություններն են.

- 1) բնական ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործումը և համեմատական առավելություն ունեցող ապրանքատեսակների արտադրության խթանումը.
- 2) ըստ տարածաշրջանային զարգացման գերակայությունների՝ գյուղատնտեսության նպատակային սուբսիդավորման և դրամաշնորհային ծրագրերի իրականացման տարբերակված մոտեցումների կիրառումը.
- 3) վարկավորման մատչելիության բարձրացման և մարքեթինգային աջակցության միջոցով փոքր և միջին ձեռնարկատիրության աշխարհագրության ընդլայնում.
- 4) գյուղական համայնքների արտադրական և սոցիալական ենթակառուցվածքների զարգացման միջոցով ներդրումային պայմանների բարելավում.
- 5) միջմարզային տնտեսական ինտեգրացման խթանում և զարգացում:

6) Մանրամթերքի անվտանգության ապահովում

51. Արտերկրներից պարենամթերքի ներքին շուկա մուտք գործելու մատչելիության ապահովման տեսանկյունից Հայաստանի Հանրապետությունը դասվում է ամենաազատական (բաց) շուկաներ ունեցող երկրների շարքին: Ներմուծվող, ինչպես նաև

թարմ և վերամշակված սնունդ արտադրող տնտեսավարող սուբյեկտների բազմա-
զանությունը, վերջինների կողմից տարբեր տեխնոլոգիաների կիրառումն ու
սննդամթերքի անվտանգության վերահսկման պատշաճ համակարգի բացա-
կայությունը լուրջ վտանգ են ստեղծում սպառողների առողջության համար:

52. Մննդի անվտանգության ստանդարտներին համապատասխանությունը կբարձ-
րացնի Հայաստանի գյուղատնտեսության մրցունակությունը: Մրցունակությունը
բարձրացնելու համար գյուղատնտեսական և ագրոպարենային հատվածը պետք է
կարողանա նաև արդյունավետ կերպով արձագանքել տեղական սպառողների՝
սննդամթերքի անվտանգությանն առնչվող պահանջներին և մրցակցել ներկրվող
ապրանքների, իսկ արտահանման դեպքում՝ արտասահմանյան ապրանքների
որակական ստանդարտների հետ:

53. Ներկայումս շատ արտադրողների և վերամշակողների ներքին պահանջարկն է
գլխավորապես թելադրում սննդամթերքի անվտանգության և որակի բարելավման
պահանջները: Առավել որակյալ ներկրվող ապրանքների առկայությունը որոշա-
կիորեն պահանջում է գոյություն ունեցող ստանդարտների խստացում, որակի
կառավարման և անվտանգության ներքին վերահսկողության համակարգերի
ներդրում, միջազգային ընդունված պահանջներին համապատասխան անվտան-
գության ցուցանիշներ սահմանող նորմատիվ իրավական ակտերի ընդունում՝
արդյունքում պահպանելով ներքին շուկան, ներկրվող սննդամթերքը փոխարինել
տեղական արտադրությամբ և ընդլայնել արտահանման հնարավորությունները:

54. Մննդամթերքի անվտանգության նոր ստանդարտների կիրառման համար
կարևորագույն պայման է ստանդարտների աստիճանական ընդունումը, որը
հնարավորություն կտա արտադրողներին կատարել առաջադրվող պահանջները և
համապատասխան պետական կառավարման մարմիններին՝ իրականացնել
վերապահված լիազորությունները:

55. Հայաստանը գյուղատնտեսական մթերքների արտահանման փոքր ծավալների,
ցածրարժեք արտադրանքի, սննդամթերքի անվտանգության և որակի բացասական
համբավի պատճառով միջազգային շուկաներում ստիպված է լինել «զին ընդունող»
և ոչ թե «զին թելադրող»: Ավելի բարձր արժեք ունեցող ապրանքների շուկաներ
մուտք գործելու հնարավորությունները Հայաստանում արտադրված գյուղմթերք-
ների համար սահմանափակ են: Արտահանման իրավիճակի բարելավման

տարբերակներից մեկը առանձնահատուկ շուկաների համար, ինչպիսիք են՝ հայկական սփյուռքի և օրգանական սննդամթերքի շուկաները, ապրանքներ արտահանելն է: Միջազգային շուկաներ մուտք գործելու մեկ այլ տարբերակ է՝ Հայաստանում սննդամթերքի անվտանգության և որակի բարելավումը:

56. Ներկրող երկրները հաճախ պահանջում են երաշխիքներ, որ սննդամթերքն արտահանվել է այնպիսի վայրերից, որտեղ չկան որոշ տեսակի վնասատուներ և հիվանդություններ, գործում են սննդամթերքի արտադրության, փաթեթավորման և առաքման հիգիենայի տարրական կանոնները, կամ որ պեստիցիդների կամ անասնաբուժական դեղերի մնացորդները և շրջակա միջավայրի աղտոտիչները սննդամթերքում չեն գերազանցում իրենց թույլատրելի չափերը: Արտահանող երկիրը և արտադրական ամբողջ ճյուղը պետք է համապատասխանեն այս պահանջներին և, շատ դեպքերում, նաև ապացուցեն, որ համապատասխանությունն ապահովված է:

57. Սննդամթերքի անվտանգության և բույսերի ու կենդանիների առողջության կառավարման կարողությունը շատ կարևոր է ոչ միայն արտահանման համար սահմանված պահանջներին համապատասխանությունն ապահովելու, այլ նաև ներկրվող և տեղական արտադրության գյուղատնտեսական և պարենային ապրանքների նկատմամբ արդյունավետ հսկողություն իրականացնելու համար:

58. ՀՀ գործող օրենսդրությամբ սննդամթերքի անվտանգության ապահովման համար պատասխանատվությունը կրում է արտադրողը (այդ նորմը լայնորեն կիրառվում է նաև միջազգային պրակտիկայում):

59. Սննդի շղթայում սպառողների առողջության համար անվտանգության ապահովումը պահանջում է.

1) սննդամթերքի անվտանգության համակարգը կանոնակարգող օրենսդրական դաշտի ամբողջականացում Եվրամիության համապատասխան դիրեկտիվների հիման վրա, այդ թվում «Սննդամթերքի անվտանգության մասին» ՀՀ օրենքում համապատասխան փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու և դրա կիրարկումն ապահովող ենթաօրենսդրական ակտերի ընդունում, որոնցով պետք է կարգավորվեն սննդամթերքի, սննդամթերքի հետ շփվող նյութերի և սննդային հավելումների ներմուծման, արտահանման, արտադրության, վերամշակման, փաթեթավորման, մակնշման, փոխադրման, պահպանման, իրաց-

ման, ինչպես նաև առևտրի և հանրային սննդի ոլորտում ծառայությունների մատուցման փուլերում անվտանգությունը և որակին առնչվող հարաբերությունները.

2) սննդամթերքի անվտանգության բնագավառում պետական քաղաքականության սկզբունքների ու խնդիրների հստակեցում և դրանց իրականացման ապահովում, որոնք մասնավորապես հանգում են հետևյալին.

ա. սննդամթերքի անվտանգության ապահովման ոլորտի իրավական ակտերի կատարումն ապահովելու և մարդու կյանքի, առողջության ապահովման նպատակով անվտանգ սննդամթերքի օգտագործման և սպառողական իրավունքների պաշտպանության գերակայությունը,

բ. սննդի շղթայում կատարվող գործառնությունների ժամանակ մարդու կյանքի, առողջության անվտանգության և շրջակա միջավայրի անվտանգության երաշխիքների ապահովումը, հիշատակված բնագավառում պետական վերահսկողության ապահովումը,

գ. գիտականորեն հիմնավորված անվտանգության նորագույն տեխնոլոգիաների մշակման և ներդրման խրախուսումը,

դ. սպառողների իրավունքների պաշտպանության և սննդամթերքի որակի ու անվտանգության նկատմամբ հասարակական վերահսկողություն իրականացնող կազմակերպություններին աջակցություն,

ե. սպառողների շահերի պաշտպանության, հասարակությանը սննդամթերքի որակի անվտանգության և վտանգավոր սննդամթերքի վերաբերյալ խորհրդատվության և տեղեկատվության ապահովում,

զ. սննդամթերքի անվտանգության ապահովման ուղղությամբ միջազգային և տարածաշրջանային համապատասխան կազմակերպությունների հետ համագործակցության և ընթացակարգերի ներդաշնակեցման ապահովում,

է. սննդամթերքի անվտանգության առավել բարձր մակարդակ ապահովելու նպատակով՝ «Դաշտից մինչև սեղանե», «Տնտեսավարող սուբյեկտների պատասխանատվությանե», «Հետազօծելիությանե», «Ռիսկերի վերլուծությանե և «Նախագրոշողական մոտեցմանե սկզբունքների ներդրում և կիրառում:

60. Մննդի անվտանգության համակարգի զարգացման համար անհրաժեշտ իրավական հիմքերի կատարելագործման հետ մեկտեղ, կիրականացվեն համա-

պատասխան ինստիտուցիոնալ բարեփոխումներ: Մասնավորապես նախատեսվում է.

- 1) Կողեքսի ազգային կոմիտեի ստեղծումը: «Կողեքս Ալիմենտարիուսե-ի ազգային կոմիտեն համակարգելու է սննդամթերքի անվտանգության ապահովման բնագավառում ազգային ստանդարտները միջազգային չափանիշներին համապատասխանեցումը, համագործակցությունը միջազգային և այլ երկրների համապատասխան կառույցների հետ.
- 2) սննդամթերքի անվտանգության նկատմամբ պետական վերահսկողության կատարելագործման և արդյունավետության բարձրացման նպատակով սննդամթերքի անվտանգության և անասնաբուժական պետական տեսչության կառուցվածքի կատարելագործում և գործառույթների հստակեցում, ինչպես նաև տեսչության գործունեության թափանցիկությունն ապահովելու նպատակով ակտիվացնել համագործակցությունը սպառողների ու սպառողների շահերի պաշտպանության և այլ հասարակական կազմակերպությունների հետ.
- 3) սննդամթերքի անվտանգության ապահովման բնագավառի գործունեությունը իրականացվելու է ԱՀԿ-ի սանիտարական և բուսասանիտարական միջոցների կիրառման մասին համաձայնագրի պահանջներին, Եվրոպական հարևանության քաղաքականության (ԵՀՔ) 2009-2011թթ. գործողությունների ծրագրին, ինչպես նաև Եվրամիության Արևելյան գործընկերության շրջանակներում՝ սանիտարական և բուսասանիտարական բնագավառներին առնչվող մասով նախատեսված միջոցառումներին համապատասխան.
- 4) տեղական արտադրության սննդամթերքի անվտանգության առավել բարձր մակարդակ ապահովելու նպատակով աջակցել տնտեսավարող սուբյեկտներին ներդնելու Վտանգի աղբյուրների վերլուծության և կրիտիկական կետերի հսկման (HACCP կամ ՎԱՎԿԿՀ) համակարգը.
- 5) սննդամթերքի անվտանգության նկատմամբ հսկողության գործընթացի կազմակերպման համար անհրաժեշտ է փորձաքննություն անցկացնող լաբորատորիաների կարողությունների ուժեղացում և նորերի ստեղծում, ապահովելով դրանց տեխնիկական հագեցվածությունը, համապատասխան կադրերի ուսուցումը և վերապատրաստումը:

61. Սննդամթերքի անվտանգության համակարգի կատարելագործումը կնպաստի սննդամթերքի մրցունակության բարձրացմանը, հետևաբար՝ արտահանման խթանմանը և պարենամթերքի արտաքին ապրանքաշրջանառության հաշվեկշիռի բարելավմանը:

7) Հողօգտագործման արդյունավետության բարձրացում

62. Գյուղատնտեսության վարման համակարգի կարևորագույն բաղադրիչներից մեկը հողօգտագործման արդյունավետությունն է: Վերջինս առանձնահատուկ նշանակություն է ձեռք բերում հողային ռեսուրսների սահմանափակության պայմաններում: Ակնհայտ է, որ Հայաստանը դասվում է սակավահող երկրների շարքին, որը պահանջում է գյուղատնտեսության ինտենսիվ զարգացում: Հողի սեփականաշնորհումից հետո տարբեր պատճառներով զգալիորեն ավելացել է ոչ նպատակային օգտագործվող գյուղատնտեսական հողատեսքերի տարածությունը: Մասնավորապես՝ անհամաչափ է արոտավայրերի ծանրաբեռնվածությունը, որը բացասաբար է անդրադառնում բնական ռեսուրսների վերարտադրության վրա, ցածր է վարելահողերի նպատակային օգտագործման մակարդակը:

63. Հողօգտագործման տնտեսական արդյունավետությունը պայմանավորված է գյուղատնտեսության ճյուղի ինտենսիվացման հիմնական գործոններով: Մասնավորապես՝ ռազմավարական առումով պետք է ուշադրություն դարձվի հետևյալ միջոցառումների իրականացմանը:

1) Ոռոգման համակարգի և հողերի մեխորատիվ վիճակի բարելավում, որը նախատեսում է.

- ա. ոռոգման համակարգի կառավարման կառուցվածքի կատարելագործում և տեխնիկական վիճակի բարելավում,
- բ. մեխանիկական ոռոգումն ինքնահոսի փոխարինման, ոռոգման ջրի տնօրինման, տրման և հաշվառման իրավական-կազմակերպական հստակ մեխանիզմների ստեղծում,
- գ. նոր ջրատնտեսական կառույցների (մասնավորապես՝ փոքր ջրամբարներ), կառուցման և շահագործման միջոցով ոռոգելի հողատարածությունների ավելացում,

դ. նպաստել Ջրօգտագործողների ընկերությունների կայացմանը և հետագա զարգացմանը, ինչպես նաև Ջրօգտագործողների ընկերությունների միությունների ստեղծմանը,

ե. ներտնտեսային ոռոգման ցանցի վերականգնմանն աջակցություն,

զ. դրենաժային ցանցերի տակ ընկած ոռոգելի հողատարածքներում գրունտային ջրերի մակարդակի և հանքայնացման կարգավորման, հողերի երկրորդական աղակալման, բնակավայրերում գրունտային ջրերի մակարդակի բարձրացման, տարափոխիկ հիվանդությունների կանխարգելման, հողերի մելիորատիվ վիճակի բարելավման ու գյուղատնտեսական մշակաբույսերի բերքատվության կայունության ապահովման նպատակով **Կոլեկտորադրենաժային ցանցերի մաքրման և նորոգման 2010-2020թթ. ծրագրի** իրականացում:

է. ոռոգման համակարգերի զարգացման ծրագրերի միջոցով լուծում տալ հետևյալ խնդիրներին՝

- ինքնահոս ոռոգման համակարգերի կառավարման միջոցով իջեցնել ջրի ինքնարժեքը, ապահովել հուսալի ջրամատակարարում և բարձրացնել ջրապահովությունը,
- համակարգի տեխնիկական վիճակի բարելավման միջոցով ապահովել հուսալի ջրամատակարարում, ջրի կորուստների և համակարգերի շահագործման ծախսերի նվազեցում,
- լրացուցիչ ջրառի շնորհիվ բարձրացնել երկրագործության արդյունավետությունը,
- պայմաններ ստեղծել ոռոգման համակարգերի շահագործման և պահպանման գործընթացների ապապետականացման համար,

կառուցվածքային բարեփոխումների իրականացմամբ բարելավել համակարգերի արդյունավետ կառավարումը, ապահովել հասարակության իրազեկումը կիրարկող սակագնային քաղաքականության մասին,

ը. **բնական կերահանդակների (արոտների) բարելավման և ջրարբիացման ծրագրի** իրականացում: Վերջինիս կուղղվեն նաև Համաշխարհային բանկի վարկային միջոցները: Ծրագրի իրականացման արդյունքում կբարձրանա բնական կերահանդակների բերքատվությունը, կավելանան իրական եկամուտները, որը կնպաստի անասնապահության զարգացմանն ու աղքատության նվազեցմանը.

- թ. Արարատյան հարթավայրի ոռոգելի երկրորդային աղակալված հողերի արմատական բարելավման ծրագրի իրականացում: Ծրագրի իրականացման արդյունքում շուրջ 8.0 հազ. հա հողատարածքներում կկարգավորվեն գրունտային ջրերի մակարդակները, կկանխարգելվեն երկրորդային աղակալման գործընթացները, կկանխվի այդ տարածքներում գտնվող բնակավայրերի ջրակալումը, կապահովվի գյուղատնտեսական մշակաբույսերի կայուն բերքատվություն, որը կնպաստի աղքատության կրճատմանը,
- ժ. ոռոգման ջրի բարձր պահանջարկ ունեցող հողատարածքներում մշակաբույսերի ճիշտ ընտրություն և դրանց մշակության ջրախնայողական տեխնոլոգիաների կիրառում:

8) Օրգանական գյուղատնտեսության զարգացում

64. Միջազգային շուկայում, հատկապես Եվրամիության երկրներում, տարեց տարի աճում է պահանջարկը ինչպես թարմ, այնպես էլ վերամշակված օրգանական պարենամթերքների նկատմամբ: Հայաստանում առկա է որոշակի պայմաններ առավել բարձր ավելացված արժեք ապահովող օրգանական սննդամթերքի արտադրության զարգացման համար:

65. Օրգանական գյուղատնտեսական արտադրությունը հիմնված է կայուն և հավասարակշռված ագրոէկոհամակարգերի ստեղծման, պահպանության, աղտոտող տեխնոլոգիաների օգտագործման բացառման, քիմիական նյութերի կիրառման խիստ սահմանափակման, բույսերի տեսակների, ինչպես նաև կենդանիների ցեղերի կենսաբազմազանության ավելացման և հողի բնական բերրիության բարձրացման, արդյունավետ ցանքաշրջանառության, օրգանական պարարտանյութերի կիրառման, վնասատուների ու հիվանդությունների դեմ պայքարի կենսաբանական և ֆիզիկական և այլ մեթոդներով պայքարի կազմակերպման վրա:

66. Օրգանական արտադրության բնագավառում արգելվում է գենետիկական վերափոխված օրգանիզմների և դրանց ածանցյալների, իոնացնող ճառագայթման, ինչպես նաև ժամանակակից որևէ կենսատեխնոլոգիական մեթոդների կիրառումը:

67. Անասնաբուծական ծագման մթերքների և դրանց վերամշակումից ստացվող օրգանական սննդամթերքի արտադրության համար կարևոր նախադրյալ է Հայաստանում ալպիական և ենթալպյան գոտու արոտավայրերի առկայությունը:

68. Հանրապետությունում օրգանական գյուղատնտեսության ձևավորման ու զարգացման համար անհրաժեշտ է.

ա. մշակել և ընդենել «Օրգանական գյուղատնտեսության մասին» ՀՀ օրենքի կիրարկումն ապահովող իրավական ակտերը, որը կամբողջականացնի օրգանական գյուղատնտեսության հարաբերությունները կարգավորող իրավական դաշտը և համապատասխանության գնահատման կարգը, օրգանական արտադրության մակնշման և պիտակավորման մոտեցումները, տնտեսավարողների պարտականությունները, ինչպես նաև բնագավառի պետական աջակցության ուղղությունները,

բ. մասնավոր հատվածում համապատասխանությունը հավաստող (գնահատող) մարմինների ձևավորման աջակցությունը: Այդ մարմինները պետք է ունենան վերահսկողության (տեսչական գործունեության) համապատասխան փորձ, ռեսուրսներ, որակավորված աշխատակազմ, աշխատանքները իրականացնեն թափանցիկ և համապատասխանության գնահատման գործառույթների իրականացման ընթացքում ապահովեն տնտեսավարողների առևտրային գաղտնիությունը: Համապատասխանությունը գնահատող մարմինները պետք է հավատարմագրվեն պետական կառավարման լիազոր մարմնի կողմից: Ընդ որում օրգանական արտադրանք ներմուծող երկիրը կարող է ցանկացած ժամանակ իրավասու լինել միջազգային վերստուգում և աուդիտ անցկացնելու հանրապետությունից արտահանվող օրգանական մակնշումը կրող պարենամթերքների նկատմամբ:

գ. օրգանական արտադրության ազգային ստանդարտների (տեխնիկական կանոնակարգերի) մշակում և դրանց ներդաշնակեցում միջազգային չափորոշիչներին:

դ. օրգանական արտադրության խթանման նպատայով ոլորտի սուբսիդավորման մեխանիզմների մշակում և ներդրում:

ե. օրգանական արտադրության և օրգանական արտադրանքի վերաբերյալ սպառողների իրազեկության բարձրացման միջոցառումների մշակում:

զ. օրգանական գյուղատնտեսական արտադրության ուղղությամբ մասնագիտացված փորձացուցադրական-ուսումնական կենտրոնի ստեղծմանն աջակցություն:

69. Հանրապետությունում օրգանական արտադրության խթանման համար անհրաժեշտ է ապահովել աջակցությունը խորհրդատվության, տեղեկատվության տրամադրման, ինչպես նաև լրավճարների ուղղությամբ:

9) Բուսաբուծության զարգացում

(Ագրոտեխնիկական առաջադիմական տեխնոլոգիաների ներդրում, բարձր ավելացված արժեք ապահովող մշակաբույսերի մշակության ընդլայնում, սելեկցիայի և սերմնաբուծության համակարգի զարգացում, սերմերի որակի հսկողության գործուն մեխանիզմների կիրառում, բույսերի պաշտպանության և կարանտինի միջոցառումների իրականացում, մշակաբույսերի գենետիկական բազմազանության, ներառյալ՝ մշակաբույսերի վայրի ցեղակիցների պահպանության ապահովում)

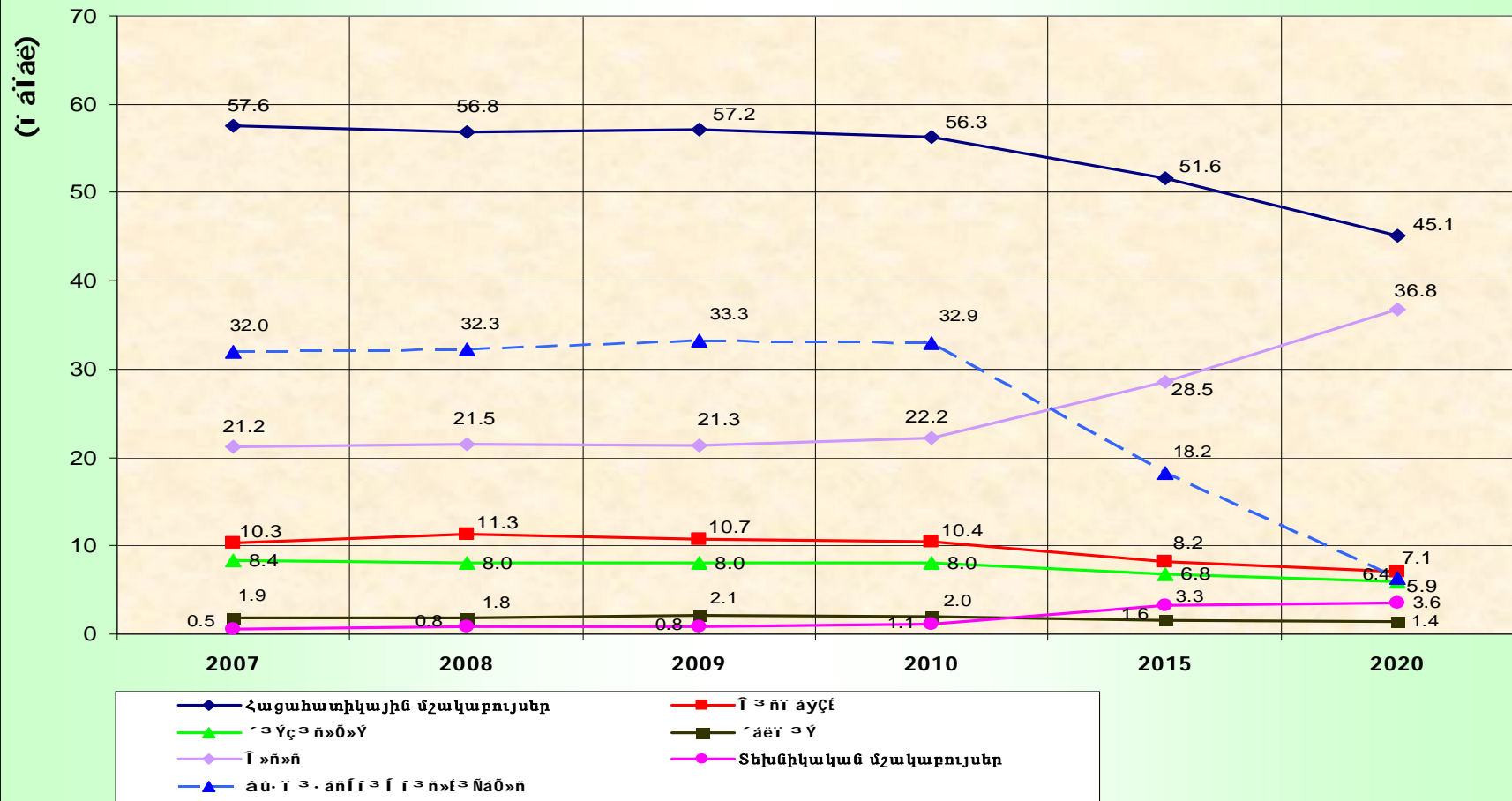
70. Բուսաբուծության զարգացում: Ռազմավարության շրջանակներում բուսաբուծության ճյուղի զարգացման գերակայություններն են համարվում.

- 1) առաջնային սերմնաբուծության զարգացման համար նպաստավոր պայմանների ստեղծում.
- 2) ագրոտեխնիկայի առաջադիմական համակարգերի ներդրման միջոցով գյուղատնտեսական մշակաբույսերի բերքատվության բարձրացումը և միավոր արտադրանքի հաշվով արտադրական ծախսերի կրճատումը.
- 3) ցանքատարածությունների կառուցվածքի բարելավումը և միավոր տարածությունից ստացվող եկամտի ավելացումը.
- 4) բարձր ավելացված արժեք ապահովող մշակաբույսերի ներդրումը, մշակության ագրոտեխնիկայի յուրացումը.
- 5) դաշտային կերարտադրության զարգացում, կերային մշակաբույսերի համախառն բերքի 2.5 անգամ ավելացում.
- 6) գյուղատնտեսական մշակաբույսերի և դրանց վայրի նախնիների գենետիկական ռեսուրսների պահպանություն և կայուն օգտագործում.
- 7) 420 հազ. հա վարելահողերի լիարժեք օգտագործումը, դրանից առնվազն 400 հազ. հա ինտենսիվ մշակություն (զծապատկեր 6).

8) բազմամյա տնկարկների տարածության ավելացումը մինչև 86.0 հազ. հա, որից պտղատու այգիներ՝ 53.0 և խաղողիներ 33.0 հազ. հա:

71. Կանխատեսվող մակարդակի ձեռքբերման ռազմավարության ուղղություններն են.

**ԾԾ ՕՅՄՆՅՐ ՅՈՅ ԴՈՒՍՈՎՄՅՆՉ ԻՅ ԵՏՈՐ Յ ԴՍԱ
2007-2020ԱԱ.**

Գծապատկեր 6

- 1) հանրապետության գոտիական առանձնահատկություններին համապատասխան մշակության և բերքահավաքի առաջադիմական տեխնոլոգիաների արմատավորումը: Այդ նպատակով՝ նոր տեխնոլոգիաների ներդրման ծրագրի իրականացում, վերջինիս ուղղությամբ գյուղացիական տնտեսություններին և գյուղատնտեսությունում զբաղված տնտեսավարողներին խորհրդատվական ու տեղեկատվական աջակցություն.
- 2) բարձր ավելացված արժեք ապահովող մշակաբույսերի ընդլայնման նպատակով գյուղատնտեսական մշակաբույսերի կառուցվածքի բարելավման՝ ցածր ինտենսիվության մշակաբույսերը առավել արժեքավոր տեսակներով փոխարինման, հանրապետության պայմաններին համապատասխանող հատիկաընդուն մշակաբույսերի (հնդկաձավար, ոլոռ, հաճար և այլն) մշակության տեխնոլոգիաների յուրացման, գյուղատնտեսական մշակաբույսերի մշակության, պարարտացման, պաշտպանության առաջավոր տեխնոլոգիաների ներդրման ծրագրերի իրականացում: Տեղական արտադրական հզորությունների, մասնավորապես «Վանաձոր-քիմպրոմե ՓԲԸ-ի կողմից պարարտանյութերի արտադրության հնարավորությունների օգտագործում.
- 3) բարձր ավելացված արժեքով գյուղատնտեսական մշակաբույսերի արտադրության խթանմանը կուղղվի «Հազարամյակի մարտահրավերներե հայաստանյան ծրագրի «Ջրից դեպի շուկա ենթաբաղադրիչի սկզբունքների հիման վրա նոր ծրագրերի իրականացումը, այդ նպատակով «Գյուղական ձեռնարկությունների և փոքրածավալ առևտրային գյուղատնտեսության զարգացման երկրորդ ծրագրի շրջանակներում հանրապետության տարբեր մարզերում իրականացվող տեխնոլոգիաների գնահատման և մրցակցային դրամաշնորհային ծրագրերի իրականացում.
- 4) սերմերի արտադրության, օգտագործման բնագավառում «Սերմերի մասին ԸԶ օրենքի և դրա կիրարկումն ապահովող իրավական ակտերի պահանջների կատարում.
- 5) սելեկցիայի և առաջնային սերմնաբուծության գիտական ապահովում, երկրորդային սերմնաբուծության ոլորտում մասնավոր ձեռներեցության խթանում և սերմարտադրության հավաստագրում.
- 6) սորտափորձարկման համակարգի կատարելագործում և ընդլայնում.

- 7) առանձնակի ուշադրություն դարձնել գարնանացան հացաբույսերի (գարնանացան ցորեն, գարնանացան գարի, վիկ և վարսակ), ինչպես նաև բազմամյա և միամյա կերային մշակաբույսերի սերմնաբուծությանը.
- 8) խաղողի սելեկցիայի աշխատանքների նպատակաուղղում ցրտադիմացկուն, բարձրորակ, փոխադրատունակ, սեղանի, ունիվերսալ և տեխնիկական նոր սորտերի ստեղծմանն ու ներդրմանը: Առանձնակի ուշադրություն դարձնել վիրուսազերծ տնկանյութի արտադրության և հիվանդությունների ու վնասատուների դեմ պայքարի առաջավոր տեխնոլոգիաների ներդրմանը.
- 9) բույսերի գենոֆոնդի պահպանության, սելեկցիոն նվաճումների լիարժեք օգտագործման և այս ոլորտում միջազգային համագործակցության զարգացում, 2010-2012թթ. «Բույսերի նոր սորտերի պահպանության միջազգային միությանը և «Սերմերի որակի ստուգման միջազգային ասոցիացիային և Հայաստանի Հանրապետության անդամակցություն.
- 10) հացահատիկային և կերային մշակաբույսերի, կարտոֆիլի և բանջարեղենի բարձր վերարտադրության սերմացուների կայուն սորտաթարմացման, տեսականու ընդլայնման և սերմերի որակի ստուգման աջակցություն: Հացահատիկային մշակաբույսերի սերմնաբուծության զարգացման ծրագրերի մշակում և իրականացում.
- 11) Միացյալ Ազգերի Կազմակերպության Գյուղատնտեսության և պարենի կազմակերպության (ՖԱՕ), Գյուղատնտեսության զարգացման միջազգային հիմնադրամի (ԻՖՄԴ), ինչպես նաև գյուղատնտեսության հետազոտական միջազգային կենտրոնների (ԻԿԱԼԴԱ, ՍԻՄԻԹ, ԻԳԲՌԻ և այլն) աջակցությամբ՝ գյուղատնտեսական մշակաբույսերի սելեկցիայի ժամանակակից տեխնոլոգիաների ներդրում, մասնավորապես կենսատեխնոլոգիական (ինվիտրո) եղանակով սերմնաբուծության զարգացում.
- 12) վայրի հատապտուղների, դեղաբույսերի պլանտացիոն աճեցման, հատապտուղների արտադրության և վերամշակման խթանում.
- 13) ՀՀ պետբյուջեից և այլ աղբյուրներից կատարվող հատկացումների օգտագործման արդյունավետ մեխանիզմների կիրառման հաշվին ավելացնել բույսերի առավել վտանգավոր և մասսայական վարակիչ հիվանդությունների դեմ պայքարի աշխատանքների ծավալները: **Բույսերի պաշտպանության միջոցա-**

- ռումների 2010-2020թթ. երկարաժամկետ և տարեկան ծրագրերի մշակում և իրականացում.
- 14) բույսերի պաշտպանության միջոցների և պարարտանյութերի ներկրման, պահպանության ու վաճառքի գործընթացների տեսչական հսկողության ուժեղացում.
  - 15) բույսերի պաշտպանության ինտեգրացված պայքարի ներդրում, օրգանական գյուղատնտեսության զարգացման նպատակով կենսաբանական և էկոլոգիապես անվտանգ միջոցների կիրառության ընդլայնում: Բույսերի պաշտպանության ծառայություններ մատուցող մասնավոր կառույցների ձևավորման խթանում և դրանց կայացմանը մասնագիտական և խորհրդատվական աջակցություն.
  - 16) հանրապետության տարածքի բուսասանիտարական անվտանգության ապահովման նպատակով **Բույսերի կարանտինի միջոցառումների 2010-2020թթ. երկարաժամկետ և տարեկան ծրագրերի** իրականացում.
  - 17) հանրապետության ներդրումային դիրքի բարելավման և գյուղատնտեսական մթերքների արտահանման խթանման նպատակով Առևտրի Համաշխարհային Կազմակերպությանն անդամակցության և Եվրամիության նոր հարևաններ ծրագրի շրջանակներում՝ բուսասանիտարական վիճակի մոնիտորինգի և տեսչական գործունեության բարելավման աշխատանքների կատարում.
  - 18) բուսասանիտարական փորձաքննության համար անհրաժեշտ նյութատեխնիկական բազայի արդիականացում և Առևտրի Համաշխարհային Կազմակերպության պահանջներին համապատասխան նորմատիվային հիմքերի ներդաշնակեցում.
  - 19) **հողերի ագրոքիմիական հետազոտության և Բերրիության բարձրացման 2010-2020թթ. երկարաժամկետ և տարեկան ծրագրի** իրականացման շրջանակներում ըստ տարածաշրջանների գյուղատնտեսական հողերի ագրոքիմիական քարտեզների վերանայում և հիմնական մշակաբույսերի պարարտացման արդյունավետ սխեմաների առաջադրում.
  - 20) գյուղատնտեսական հողերի պարարտացման այլընտրանքային տեխնոլոգիաների կիրառում, մասնավորապես՝ սիդերալ (բուսական մնացորդներով) պարարտացում:

72. Հայաստանի Հանրապետության ագրարային քաղաքականությունը նպաստելու է կենսաբազմազանության պահպանությանը, ինչպես նաև լանդշաֆտների արդյունավետ կառավարման և բարելավման ծրագրավորմանը՝ ելնելով «Կենսաբազմազանության մասին», «Համաշխարհային մշակույթի և բնության ժառանգության ապահովման մասին», «Եվրոպայի վայրի բնության և բնական միջավայրի պահպանության մասին», «Լանդշաֆտների մասին կոնվենցիաների հիմնադրույթներից:

73. Գյուղատնտեսական մշակաբույսերի վայրի ցեղակիցների պահպանության աջակցությունն իրականացվելու է հետևյալ ուղղություններով՝

- 1) ՀՀ կառավարության և դոնոր համայնքի աջակցությամբ Հայաստանի գյուղատնտեսական մշակաբույսերի և դրանց վայրի ազգակիցների գենետիկական ռեսուրսների պահպանության և կայուն օգտագործման ծրագրի մշակում և իրականացում: Այդ նպատակով. գենետիկական բանկի համալրում, Հայաստանի տարածքում առկա հավաքածուների նմուշների փաստաթղթավորում և «Եվրոպական միջազգային կատալոգումե (IURISCO) մուտքագրում.
- 2) մշակաբույսերի և դրանց վայրի նախնիների գենետիկ բանկի ստեղծում.
- 3) բնական կերահանդակների բարելավում, արոտավայրերի ջրարբիացում: Վերջինիս ուղղությամբ պետություն-մասնավոր հատված համագործակցությամբ երկարաժամկետ ծրագրերի իրականացում.
- 4) տնտեսական արժեք ներկայացնող տեսակների պլանտացիաների և բուծարանների ստեղծում.
- 5) անտառների վերականգնում, անտառշինարարական այլ միջոցառումների իրականացում.
- 6) բնական աղետների (երաշտ, խորշակներ, սելավներ, ողողումներ, հողերի աղակալում, կարկտահարություն և այլն) առաջացման կանխարգելում, կանխատեսում և հետևանքների մեղմմանն ուղղված, ինչպես նաև հակակարկտային կայանքների տեղադրման համալիր միջոցառումների իրականացում:

74. Բույսերի գենետիկական ռեսուրսների հուսալի պահպանումն ապահովվելու նպատակով անհրաժեշտ է՝

- 1) վերազինել գենետիկական ռեսուրսների հավաքածուներ պահպանող (ex situ) կազմակերպությունները անհրաժեշտ սարքավորումներով և տեխնիկական միջոցներով.
- 2) ստեղծել պտղի և խաղողի տեղական և սելեկցիոն սորտերի դաշտային հավաքածուներ՝ կոլեկցիոն այգիների վերականգնման, այլ երկրների գենետիկական բանկերից հայկական ծագում ունեցող նմուշների ձեռքբերման և նոր այգիների հիմնադրման միջոցով.
- 3) ընդլայնել վեգետատիվ եղանակով բազմացող բույսերի համար կենսատեխնոլոգիական եղանակով (in vitro) պահպանման և վերարտադրության հնարավորությունները.
- 4) նպաստել բույսերի գենետիկական ռեսուրսների աճելավայրերի (in situ) կառավարման բարելավմանը՝ տարածվածության, բուսական համակեցությունների և նրանց տեսակային կազմի գույքագրման, տարածման գոտիների ճշգրտման, պաշարի հաշվառման և մոնիտորինգի իրականացման միջոցով.
- 5) մշակել և իրականացնել գյուղացիական տնտեսությունների պայմաններում (on-farm) բույսերի գենետիկական ռեսուրսների պահպանման ծրագրեր.
- 6) ստեղծել հնարավորություններ՝ ժամանակակից մեթոդներով հավաքածուների նմուշների հավաքման և հիմնական հավաքածու ստեղծելու համար.
- 7) ապահովել եզակի նշանակություն ունեցող գենետիկական ռեսուրսների կրկնօրինակումը և անվտանգ պահպանման ռիսկերի նվազման նպատակով՝ արտերկրում գենետիկական բանկում պահպանումը.
- 8) պարենի արտադրության և գյուղատնտեսության համար օգտագործվող բույսերի գենետիկական ռեսուրսների նմուշների փաստաթղթավորում և տեղեկատվության մատչելիության ապահովման մեխանիզմների ստեղծում.
- 9) բույսերի գենետիկական ռեսուրսների պահպանման և կայուն օգտագործման ազգային ծրագրի մշակում.
- 10) պարենի արտադրության և գյուղատնտեսության համար օգտագործվող բույսերի գենետիկական ռեսուրսների պահպանման և օգտագործման ոլորտում ներգրավված տարածաշրջանային և միջգաղափարային կազմակերպությունների հետ սերտ համագործակցում:

Բուսաբուծության հիմնական ցուցանիշների կանխատեսումները ներկայացվում է աղյուսակներում (աղյուսակ 2, 3):

10) Անասնաբուծության զարգացում

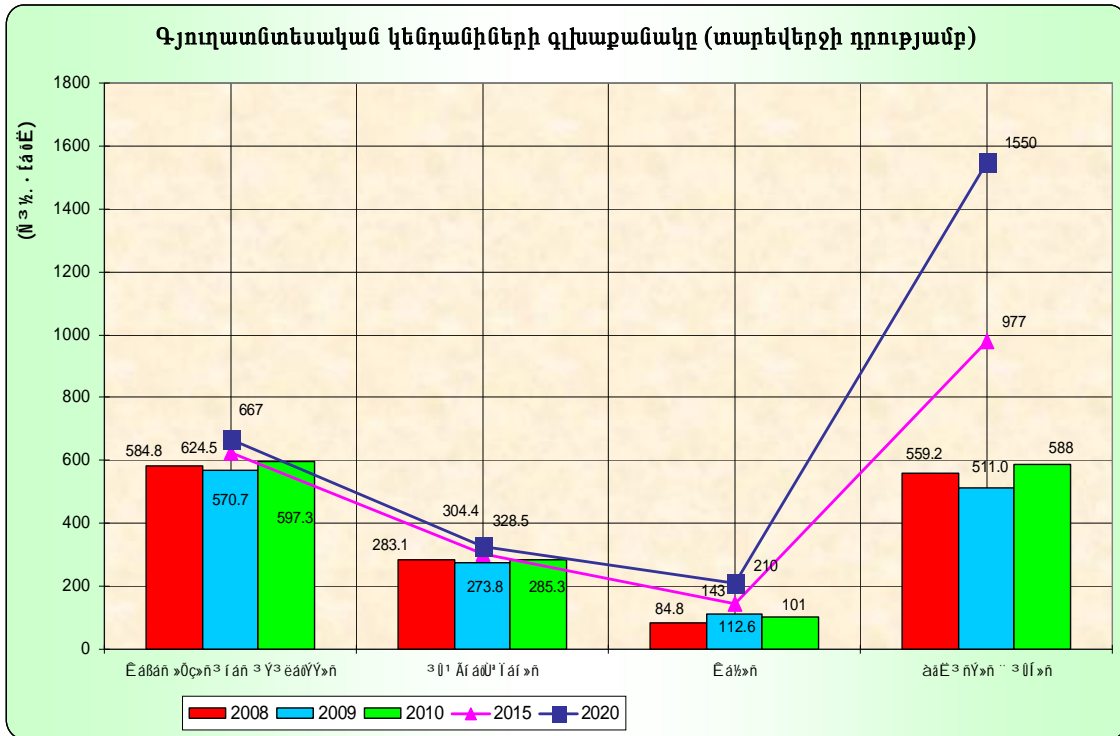
(Անասնաբուծության ճյուղերի արդյունավետ զուգակցման և ռացիոնալ տեղաբաշխման աջակցություն, տոհմային գործի զարգացման համալիր միջոցառումների իրականացում, անասնաբուծության համակարգի բարելավում և անասնաբուծական միջոցառումների արդյունավետության բարձրացում, անասնաբուծության կերի բազայի զարգացում, անասնաբուծական առևտրային կազմակերպությունների զարգացման աջակցություն, գյուղատնտեսական կենդանիների ցեղերի գենետիկական բազմազանության պահպանության ապահովում)

75. Ռազմավարության շրջանակներում անասնաբուծության զարգացման գերակայություններն են.

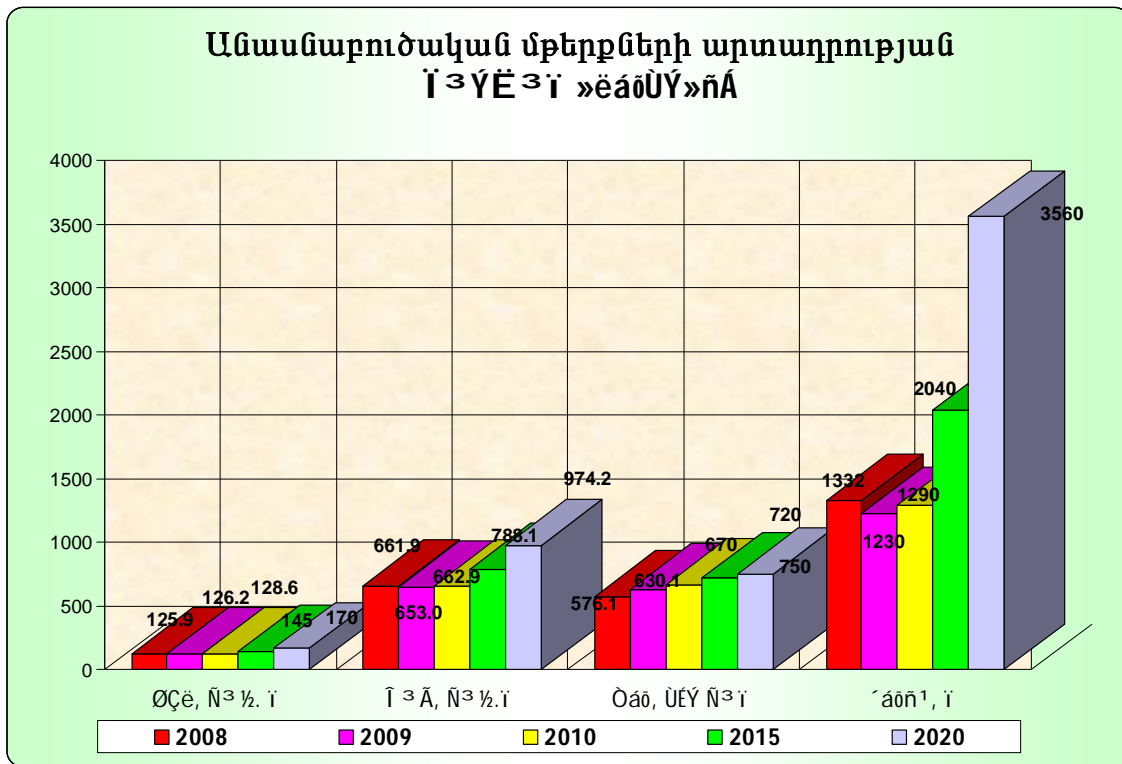
- 1) թարմ կաթի և կաթնամթերքների ոչխարի մսի և ձվի նկատմամբ հանրապետության ներքին շուկայի պահանջարկի ամբողջական, իսկ տավարի ու խոզի մսի նկատմամբ շուրջ 80 տոկոսով բավարարում, իսկ թռչնի մսի ավելի քան 50 տոկոսով ապահովում: Պանիրների և վերամշակված մսամթերքների արտահանման ծավալների ավելացում.
- 2) բարձր մթերատու հատկանիշներ ունեցող կաթնատու և մսատու ուղղության գյուղատնտեսական տոհմային կենդանիների ներմուծման միջոցով տեղական ցեղերի բարելավում և անասնաբուծության վարման արդյունավետ համակարգերի ներդրում: Մասնավորապես՝ կաթնամսային տավարի նախրի բարելավման նպատակով շարունակել Սիմենթալ, Հոլշտեն և Շվից ցեղերի երինջների ներմուծումը: Մսատու ուղղության զարգացման նպատակով աջակցել շոտլանդական Հայլենդյան ցեղի տավարի հարմարեցման ծրագրի իրականացմանը: Այս ցեղի անասունները ցրտադիմացկուն են, անասնաշենքերի պահանջ չունեն և տարին բոլոր, անգամ ձյունածածկ տարածքներում օգտագործում են բնական կերահանդակների խոտը.

- 3) իրանական կողմի պահանջարկի բավարարման առումով առանձնահատուկ կարևորություն է ստանում ոչխարաբուծության զարգացումը, ուստի նախատեսվում է «Հայաստանի Հանրապետությունում ոչխարաբուծության զարգացման 2010-2020թթ. Ծրագրի ե մշակում, որով կհիմնավորվի մանր եղջրավորների գլխաքանակի կրկնապատկումը և բնական կերահանդակների բարելավման և շուրջտարյա արածեցման (ամառային արոտներից ձմեռային արոտներ փոխադրելու միջոցով) խնայողական սխեմաների կիրառում:
- 4) կերային մշակաբույսերի տարածքների ընդլայնման, բնական կերահանդակների (արոտների և խոտհարքների) արդյունավետ օգտագործման մեխանիզմների կիրառման միջոցով անասնակերերի սեփական արտադրության հնարավորությունների լիարժեք օգտագործում:
- 5) խորհրդատվության ապահովման և նպատակային վարկավորման միջոցով անասնապահության ոլորտում տնտեսությունների խոշորացում և առևտրային կազմակերպությունների ձևավորման խթանում:
- 6) անասունների կերակրման և պահվածքի բարելավման, տոհմային գործի զարգացման և անասնաբուժասանիտարական աշխատանքների կազմակերպման մեխանիզմների կատարելագործման միջոցով անասնապահության ճյուղում արտադրողականության և անասնապահական մթերքների մրցունակության բարձրացում:
- 7) արտահանման ուղղվածություն ունեցող թեթև արդյունաբերության ավանդական ճյուղերի (գորգագործություն, կոշիկի և հագուստի արտադրություն) զարգացում և դրա հիման վրա բրդի և կաշվի պահանջարկի ավելացում:
- 8) ալպիական արոտների բարելավման և նպատակային օգտագործման համակարգի ներդրման միջոցով շվեյցարական պանիրների արտադրության և արտահանման ծավալների ավելացում:
- 9) անասնագլխաքանակի հաշվառման, համարակալման և տեղեկատվական համակարգի ձևավորման հիման վրա տոհմային գործի կատարելագործում ու անասնաբուժական միջոցառումների արդյունավետության բարձրացում, ինչպես նաև ոլորտի պետական աջակցության ծրագրերի հասցեական իրականացում:

76. Անասնազվաքանակի կայունացման տնտեսական հիմքը սեփական կերարտադրության իրական հնարավորությունների, ներկրվող կերերի սահմանային արդյունավետության և անասնապահական մթերքների տեղական արտադրության հարաբերական առավելությունների գնահատումն է: Վերջինից ելնելով՝ կդրսևորվի անասնազվաքանակի ավելացման միտում: (զժապատկեր 7, 8):

Գժապատկեր 7

Գծապատկեր 8

77. Գյուղացիական տնտեսությունները կավելացնեն խոշոր եղջերավոր անասունների, ոչխարների, այծերի և խոզերի գլխաքանակը, քանի որ, անգամ եկամտաբերության ցածր մակարդակի պարագայում, դրանք ապահովում են՝ կայուն զբաղվածություն, դրամական հոսքերի սեզոնայնության մեղմացում, թարմ և վերամշակված անասնապահական մթերքների նկատմամբ ներտնտեսային կարիքների բավարարում և բարձր իրացվելիություն ունեցող ակտիվների առկայություն: Գյուղացիական տնտեսություններում գլխաքանակի ավելացմանը կնպաստեն նաև գյուղական համայնքներում ձևավորվող կաթի հավաքման և իրացման կառույցները, սպանդանոցները, արտոտվայրերի բարելավման ծրագրերը, դաշտային կերարտադրության զարգացումը, ինչպես նաև կախված անասնագլխաքանակի որոշակի շեմից նպաստառուների ընտրության չափորոշիչների վերանայումը:

78. Հանրապետության պարենային ապահովության մակարդակի բարձրացմանը և գյուղական աղքատության հաղթահարմանը կնպաստի մեղվաբուծության և ձկնաբուծության զարգացումը: Այդ նպատակով աջակցություն կցուցաբերվի մեղրի և ձկան արտահանման մեխանիզմների մատչելիության և շուկայահանման դժվարությունների հաղթահարման ուղղությամբ: Արտաքին շուկաների պահանջ-

ներին բավարարող որակի և փաթեթավորման ապահովման նպատակով Գյուղատնտեսության զարգացման ներդրումային հիմնադրամի (ՖԱԸԱ) միջոցով իրականացնել վենչուրային բնույթի ներդրումային ծրագրեր: Հետևողականորեն կիրականացվի մեղվաբույծներին խորհրդատվական և տեխնիկական աջակցություն ցուցաբերում, մեղվաբույծների հասարակական կազմակերպությունների մասնակցությամբ ոլորտի օրենսդրական կարգավորման, հիվանդությունների և վնասատուների դեմ պայքարի աշխատանքների կազմակերպման, ինչպես նաև մեղրի և գուգակցվող արտադրանքների (մեղրամոմ, մեղվի թույն և այլն) արտադրության աջակցություն:

79. Կարևոր է գերակայություն է նաև ձկնաբուծության ոլորտի ընդլայնումը: Այս ուղղությամբ անհրաժեշտ է միջազգային կազմակերպությունների հետ աշխատանք տանել ձկնաբուծական արտադրանքի վերամշակման կարողությունների ընդլայնման և արտաքին շուկայի չափորոշիչներով արտադրանքի արտահանման աջակցության համար:

80. Անասնապահության ոչ ավանդական ձևերի (սագեր, հնդկահավեր, ջայլամներ, փասիաններ, ճագարներ և այլն) զարգացմանն ուղղված ծրագրերի խթանում:

81. Ընդհանրապես անասնաբուծության ճյուղի արդյունավետ տեղաբաշխման, նախընտրելի ուղղություններով մասնագիտացման և տնտեսությունների չափերի խոշորացման համար իրականացնել բազմակողմանի խորհրդատվություն և նպատակային վարկավորում:

82. Վերոնշյալ գերակայությունները և զարգացման միտումները հիմք ընդունելով կանխատեսվել է անասնաբուծության հիմնական ցուցանիշները (աղյուսակներ 4, 5):

83. Կանխատեսվող մակարդակի ապահովման ռազմավարական ուղղություններն են.

1) տոհմային գործի զարգացման համալիր միջոցառումների իրականացում: Ագրարային ոլորտում իրականացված տնտեսական վերափոխումներին հաջորդող ժամանակահատվածում տոհմային գործի ձախողման և արհեստական սերմնավորման ծավալների խիստ կրճատման հետևանքով հանրապետության պայմաններում բուծվող անասունների ցեղերի գենոֆոնդի պահպանությունը վտանգվել է, տեղի է ունեցել հետադարձ տրամախաչում և հատկապես խոշոր եղջերավոր

անասունների տոհմային հատկանիշները վատացել են ավելի քան 30 տոկոսով: Տոհմային գործի զարգացման նպատակով նախատեսվում է՝

ա. տոհմային անասնաբուծության զարգացման երկարաժամկետ 2010-2020թթ.

- ծրագրի** մշակում և իրականացում,
  - բ.** հանրապետության պայմաններին հարմարեցված անասունների ցեղերի գենոֆոնդի, գյուղատնտեսական կենդանիների ցեղերի գենետիկական բազմազանության պահպանություն և սելեկցիոն նպատակներով օգտագործում, արհեստական սերմնավորման ենթարկվող անասնազլխաքանակի ավելացում և արդյունքում սերնդատվության ցուցանիշի և մատղաշի տոհմային հատկանիշների բարելավում,
  - գ.** հոտի բարելավման աշխատանքների իրականացում (մասնավորապես՝ եղջրահատում, բաց պահվածքի կիրառում, հորթերի ժամանակին առանձնացում և կոպիտ կերերին վաղ ընտելացում, ժամանակաին և ճիշտ խոտանման կազմակերպում), տվյալ աշխատանքներում ագրոբիզնեսի և գյուղի զարգացման կենտրոն հիմնադրամի (CARD) հնարավորությունների և փորձի օգտագործում: Վերջինիս կողմից գյուղատնտեսության աջակցության մարզային կենտրոնների համապատասխան մասնագետներին և այլ կառույցներին ուսուցման կազմակերպում,
  - դ.** **գյուղատնտեսական կենդանիների համարակալման և հաշվառման ծրագրի** իրականացում,
  - ե.** գյուղատնտեսական կենդանիների տոհմային հատկանիշների բարելավման նպատակով շարունակել արտերկրից բարձր մթերատու կենդանիների և սերմնահեղուկի ներմուծման և անասնապահական տնտեսություններին մատչելի պայմաններով տրամադրման ծրագրերը:
- 2) կերարտադրության, կերակրման և պահվածքի բարելավում: Անասնապահության զարգացման հիմնական նախապայմանը կայուն և լիարժեք կերի բազայի ստեղծումն է: Այդ նպատակով նախատեսվում է.**
- ա.** դաշտային կերարտադրության զարգացման, առավել բարձրարժեք կերային մշակաբույսերի սորտերի շրջանացման և մշակության տեխնոլոգիայի բարելավման հաշվին սեփական կերարտադրության ավելացում,

- բ. արոտավայրերի երկարաժամկետ վարձակալության և մասնավորեցման խրախուսում, հեռագնա արոտների արդյունավետ օգտագործմանը նպաստող մեխանիզմների ներդրում, արոտավայրերի վարձակալների և սեփականատերերի կողմից արոտների բարելավմանն ուղղված միջոցառումներին տեխնիկական աջակցության և խորհրդատվության ապահովում,
- գ. բարձրադիր գոտու արոտների արդյունավետ օգտագործման մեխանիզմների կիրառում,
- դ. բազմամյա և միամյա կերային մշակաբույսերի տարածքների ընդլայնման միջոցով դաշտային կերարտադրության կառուցվածքի բարելավում,
- ե. հատիկային և համակցված կերերի, ինչպես նաև սպիտակուցային և վիտամինային հավելումների արտադրության գծով փոքր և միջին ձեռնարկատիրության աջակցություն,
- զ. լեռնային արոտավայրերի դեգրադացման աստիճանի գնահատում և դրանց բարելավման միջոցառումների մշակում:

84. Անասնաբուժական համակարգի, բարելավում և անասնաբուժական միջոցառումների արդյունավետության բարձրացում:

1) գյուղատնտեսական կենդանիների անասնաբուժական համակարգի բարելավման նպատակով նախատեսվում է՝

- ա. կենդանիների վարակիչ հիվանդությունների կանխարգելում, կենդանիների և մարդու համար ընդհանուր հիվանդություններից բնակչության պաշտպանություն և հանրապետությունում գյուղատնտեսական կենդանիների շրջանում անասնահամաճարակային բարենպաստ իրավիճակի ստեղծում: Եվրոմիության չափորոշիչներին համապատասխան 2011-2020թթ. գյուղատնտեսական կենդանիների հիվանդությունների կանխարգելման ծրագրի մշակում: Վերջինիս իրականացման միջոցով ապահովել հատուկ վտանգավոր հետևյալ հիվանդություններով՝ սիբիրախտ, բրուցելոզ, տուբերկուլոզ, դաբաղ, խշխշան պալար, խոզերի ժանտախտ վարակված կենդանիների գլխաքանակի նվազեցում: Անհրաժեշտության դեպքում այլ վարակիչ հիվանդությունների (թոչնագրիպի, խոզերի աֆրիկյան ժանտախտի, թռչունների ժանտախտի, կատաղության և այլն) կանխարգելման պետական ծրագրերի իրականացում՝ համապատասխան շահագրգիռ կառույցների մասնակցությամբ,

- բ. անասնաբուժության բնագավառի օրենսդրական հիմքերի հետևողական կարգավորում, սննդի անվտանգության պահանջների ուժեղացում, անասնաբուժական մթերքների սանիտարական փորձաքննության համակարգի բարելավման նպատակով այդ գործառույթն իրականացնող սուբյեկտների հավատարմագրում, լաբորատորիաների տեխնիկական հագեցվածության բարձրացում և կադրային ապահովում,
- գ. նպատակային վարկավորման և դրամաշնորհային ծրագրերի միջոցով անասնաբուժական դեղամիջոցների տեղական արտադրության խթանում, դրանց փորձաքննության, ստանդարտների և իրացման համակարգի կանոնակարգում,
- դ. Առևտրի Համաշխարհային Կազմակերպությանը և Միջազգային Էպիզոտիկ բյուրոյի անդամակցության շրջանակներում նորմատիվային փաստաթղթերի նույնականացումը, տեսչական հսկողության ուժեղացում,
- ե. տարածաշրջաններում պետական անասնաբուժական ծառայությունների վերակազմավորման, դրանց գույքի ապապետականացման և միջազգային կազմակերպությունների տեխնիկական աջակցության միջոցով մասնավոր անասնաբուժական ծառայության ձևավորման խթանում,
- զ. գյուղական համայնքներում անասնաբույժների ինստիտուտի ամրապնդում՝ դրանց նյութատեխնիկական բազայի համալրման, ՀՀ պետական բյուջեից հատկացումների ավելացման և վճարովի անասնաբուժական ծառայությունների ընդլայնման միջոցով:

11) Գյուղատնտեսական հումքի վերամշակում

(Ոլորտի զարգացում և վերամշակող կազմակերպությունների ռացիոնալ տեղաբաշխում: Առաջավոր տեխնոլոգիաների ներդրում և արտադրանքի մրցունակության բարձրացում: Մարքեթինգային աջակցություն և հումք արտադրողների հետ պայմանագրային հարաբերությունների զարգացում)

79. Հայաստանում ագրարային ոլորտի զարգացման շարժիչ ուժը գյուղատնտեսական մթերքների վերամշակման համակարգն է: Վերջինս արտահանման ուղղվածություն ունեցող գյուղատնտեսության ձևավորման հիմնական նախապայմանն է: Բացի այդ ներկա իրավիճակում գյուղացիական տնտեսությունների

վարկավորման, տեխնոլոգիաների կատարելագործման, նյութատեխնիկական միջոցների մատակարարման, որակի ստանդարտների կիրառման և այլ խնդիրներ առավել արդյունավետ կերպով կարող են լուծվել ագրովերամշակող կազմակերպությունների հետ համագործակցության խորացման միջոցով:

80. Հայաստանում ավանդաբար զարգացած էր գինեգործությունը, մրգի և բանջարեղենի պահածոների, ծխախոտի, մսի և կաթի վերամշակման, ոչ ոգելից խմիչքների և գարեջրի արտադրությունը:

81. Այս համակարգը հիմնականում ուղղված էր ներքին պահանջարկի բավարարմանը, սակայն գինիների և պահածոների զգալի մասը արտահանվում էր Խորհրդային միության հանրապետություններ, մասնավորապես՝ Ռուսաստան: Տնտեսական բարեփոխումներին հաջորդող ժամանակահատվածի հարաբերությունների փոփոխությունները ցույց տվեցին, որ անցյալից ժառանգած գործարանները՝ իրենց գերհզորություններով և տեխնոլոգիական մակարդակով չեն բավարարում ներքին և արտաքին շուկայի ներկայիս պահանջներին: Ուստի մասնավորեցումից հետո խիստ սահմանափակ թվով վերամշակող ընկերություններ ենթարկվեցին տեխնոլոգիական վերազինման և թողարկում են ներքին ու արտաքին շուկայում մրցունակ արտադրանք:

82. 90-ական թվականներին գյուղատնտեսական հումք վերամշակող համակարգի հզորությունների սահմանափակումը մեծապես ազդեց խաղողի և պտղի այգիների տարածության կրճատման, ինչպես նաև հումք մատակարարող գյուղացիական տնտեսությունների եկամուտների վրա:

83. Հայաստանի ներկայիս հաղորդակցության ուղիների և Առևտրի Համաշխարհային Կազմակերպության անդամակցության արդի վիճակում գինեգործության զարգացման միակ ուղին սեփական հումքի հիման վրա միջազգային շուկայում մրցունակ արտադրության զարգացումն է: Այսինքն հիմնական ճանապարհը բարձրորակ գինիների և կոնյակների արտադրությունն է: Այդ նշանակում է, որ նոր հարաբերությունների համակարգում անհրաժեշտ է արմատապես վերանայել այգիների տեղաբաշխումը, դրանց սորտային կազմը, գինեգործության ու խաղողագործության զարգացման ուղղությունները:

84. Վերջին տարիներին գյուղատնտեսական մթերքների վերամշակման համակարգում նկատելի է որոշակի առաջընթաց (աղյուսակ 7): Մասնավորապես՝

գործող և նոր ստեղծվող գործարաններում արդիական տեխնոլոգիաների կիրառումը, արդյունավետ մենեջմենթը և մարքեթինգային ծառայությունների զարգացումը բարձրացրել է թողարկվող արտադրանքի մրցունակությունը:

85. Միաժամանակ հումք արտադրողների հետ պայմանագրային հարաբերությունները նպաստում են փոխշահավետ համագործակցության զարգացմանը: Ռազմավարական առումով այս համակարգի զարգացման գերակայություններն են.

- 1) արտադրական հզորությունների ընդլայնում, տեսականու մեծացում և արտադրանքի մրցունակության բարձրացում.
- 2) արտադրանքի իրացման (շուկայահանման) գործառույթների ակտիվացում և արտահանման ծավալների ավելացում.
- 3) որակի կառավարման, ստանդարտացման և հավաստագրման միջազգային չափանիշներին բավարարող համակարգի ներդրում.
- 4) վերամշակող արտադրության ռացիոնալ տեղաբաշխում, հատկապես Տավուշի, Սյունիքի, Վայոց Ձորի և Լոռու մարզերում վերամշակման ոլորտի փոքր և միջին ձեռնարկատիրության զարգացման խթանում.
- 5) վայրաճ պտուղների և հատապտուղների վերամշակման նոր տեխնոլոգիաներով հագեցված փոքր և միջին ձեռնարկությունների ձևավորման խթանում:

86. Գյուղատնտեսական հումքի վերամշակման համակարգի պետական աջակցության ուղղություններն են.

- 1) արտաքին առևտրի ռազմավարության հստակեցում, տրանսպորտային ուղիների շրջափակման վերացման հետևողական քայլերի ձեռնարկում.
- 2) բիզնես-տեղեկատվության տարածում, մարքեթինգային և գիտական հետազոտությունների ընդլայնում.
- 3) մասնագիտական կադրերի պատրաստում և առաջադիմական տեխնոլոգիաների ներդրման տեխնիկական աջակցություն.
- 4) հումք արտադրողների և վերամշակողների միջև կոոպերացիայի ձևավորմանն աջակցություն.
- 5) շուկային արագ հարմարվող փոքր արտադրությունների ստեղծմանն աջակցություն.

- 6) խաղողագործության և գինեգործության և մարքեթինգային բնագավառում կադրերի պատրաստում, վերապատրաստում, գիտական հետազոտությունների իրականացում և դրանց արդյունքների ներդրմանն աջակցություն.
- 7) վերամշակող արդյունաբերության, հատկապես՝ գինիների, մուրաբաների, ջեմերի, կոնֆիտյուրների, օշարակների, չրերի, համեմունքների, ազգային աղանդերների և այլնի (ալանի, սուջուխ, դոշաբ, ըմպելիքների և թեյերի համար խոտաբույսերի և դեղաբույսերի փաթեթավորում և այլն) արտադրության ուղղությամբ փոքր և միջին ձեռնարատիրության զարգացման խթանում.
- 8) վերամշակող կազմակերպությունների և տեխնիկական սորտերի խաղող արտադրողների միջև պայմանագրային փոխհարաբերությունների ձևավորման գործընթացին աջակցություն՝ այդ ուղղությամբ գործող մեխանիզմների մշակում, որոնք պետք է միտված լինեն վարկավորման մատչելիության բարձրացմանը, ռիսկերի նվազեցմանը և վճարային կարգապահության բարձրացմանը.
- 9) խաղողագործության և գինեգործության զարգացման գործում տեղական և արտաքին ներդրումների համար բարենպաստ գործարար և ներդրումային միջավայրի ձևավորում, հումքի արտադրության և վերամշակող համատեղ կազմակերպությունների ստեղծման խթանում.
- 10) ներքին և արտաքին շուկաներում խաղողի վերամշակումից ստացված արտադրատեսակների մրցունակությունը բարձրացնելու նպատակով փոխշահավետ առևտրային կապերի ընդլայնում, Անկախ Պետությունների Համագործակցության և այլ երկրներում ցուցահանդեսներին մասնակցության, տեղեկատվական միասնական դաշտի ձևավորման և տնտեսավարող սուբյեկտների համար տեղեկատվության մատչելիության ապահովում:
87. Վերոհիշյալ միջոցառումների իրականացմանը կնպատակառուղվի Գյուղատնտեսության զարգացման ներդրումային հիմնադրամի (ՖԱԴԱ) մասնակցությամբ իրականացվող ծրագրերը: Բացի այդ կշարունակվի «Հազարամյակի մարտահրավերները հիմնադրամի հայաստանյան ծրագրի «Զրից դեպի շուկա ենթաբաղադրիչի միջոցներով գյուղատնտեսական մթերքներ վերամշակողներին՝ նոր

տեխնոլոգիաների ներդրմանը, շուկայահանմանը, սննդամթերքի անվտանգության պահանջների ապահպովմանը ցուցաբերվող աջակցությունը:

88. Պետություն-մասնավոր հատված համագործակցության զարգացման շրջանակներում կխթանվի արտահանման կողմնորոշում ունեցող արտադրանքների արտադրության ավելացումը և ներկրվող պարենամթերքները տեղական արտադրությամբ փոխարինման գործարար ծրագրերը: Մասնավորապես՝ որպես գերկայություն կդիտարկվեն՝ օրգանական գյուղատնտեսական հումքի վերամշակումը, բարձրորակ ալկոհոլային խմիչքների, հատկապես կոնյակի, հյութերի խտանյութի, տոմատի մածուկի, պահածոների և չոր մրգերի արտադրության ավելացումը:

12) Գյուղատնտեսության արտադրատեխնիկական սպասարկումների զարգացում և արտադրության տեխնիկական հագեցվածության բարձրացում

89. Տեխնիկական առաջընթացի և սահմանափակ ռեսուրսների պայմաններում առավել բարձր արդյունքի ապահովման հիմնական ուղին արտադրության ինդուստրացումն է: Վերջինս յուրահատուկ է նաև գյուղատնտեսությանը: Սակայն Հայաստանի գյուղացիական տնտեսությունների փոքր չափերի և խիստ մասնատված հողակտորների պայմաններում ինտենսիվ տեխնոլոգիաների կիրառությունը լուրջ դժվարությունների է հանդիպում: Ավելին, մի կողմից գյուղատնտեսական տեխնիկայի անբավարարությունը, ծայրաստիճան բարձր մշակվածությունը և մյուս կողմից փոքր տնտեսություններում դրանց ոչ արդյունավետ շահագործումը խոչընդոտներ է ստեղծում ճյուղի ինտենսիվության մակարդակի բարձրացման համար: Ուստի խնդրի լուծումը պահանջում է տևական և համալիր միջոցառումների իրականացում: Մասնավորապես, անհրաժեշտ է.

- 1) հստակեցնել հողային հարաբերությունները և մշակել հողերի ոչ նպատակային օգտագործման դեպքում առանց սեփականության իրավունքի խախտման հողօգտագործման արդյունավետ մեխանիզմների (վարձակալություն, ժամանակավոր օգտագործման տրամադրում, հողի համատեղ մշակություն և այլն) կիրառում.
- 2) տեխնիկական մշակաբույսերի առավել յուրահատուկ արտադրական գործընթացների մեքենայացմանը վերամշակող կազմակերպությունների օժանդակ-

- կություն (շաքարի ճակնդեղի, հատիկաընդեղեն մշակաբույսերի, հատիկի եգիպտացորենի կոմբայնային բերքահավաք և այլն)։
- 3) գյուղատնտեսական տեխնիկայի ձեռքբերման մասնակցային դրամաշնորհների, ապրանքային վարկավորման համակարգով ներկրումների, դրամաշնորհային ծրագրերով տեխնիկայի մատչելի պայմաններով մատակարարման, լիզինգային մեխանիզմների կիրառում։
  - 4) պետություն-մասնավոր հատված համագործակցությամբ գյուղատնտեսական տեխնիկայի կոռպերացման, բաժնետիրացման սկզբունքով գործող տարածաշրջանային հավաքակալանների ձևավորում, տվյալ բնագավառում մրցակցային դաշտի ստեղծում, ծառայությունների սակագների մատչելիության ապահովում։
  - 5) հողի զրոյական (անվար) մշակության տեխնոլոգիայի ներդրում և այդ նպատակով համապատասխան գյուղատնտեսական տեխնիկայի ձեռքբերման աջակցություն։
  - 6) պետությանը տրամադրվող դրամաշնորհային ծրագրերի նպատակաուղղում գյուղատնտեսության նյութատեխնիկական ռեսուրսներով ապահովվածության մակարդակի բարձրացմանը։
  - 7) բնական աղետների դեմ պայքարի, մասնավորապես հակակարկտային համակարգի նոր տեխնոլոգիաների ներդրում։
  - 8) հանրապետության ուղղաձիգ գոտիականության առանձնահատկություններին համապատասխան տեխնիկայի շարժուն օգտագործման կազմակերպման աջակցություն։

13) Գյուղական համայնքներում ենթակառուցվածքների զարգացում

90. Գյուղատնտեսության և գյուղի սոցիալական զարգացման խնդիրները փոխկապակցված են, որպես կանոն զարգացած ենթակառուցվածքներ ունեցող համայնքներում գյուղատնտեսության ինտենսիվացման մակարդակը ավելի բարձր է։ Իր հերթին, բարձր արդյունավետ գյուղատնտեսությունը նպաստում է գյուղական ենթակառուցվածքների զարգացմանը։ Այս տեսանկյունից ռազմավարությունը ներառում է գյուղական այն ենթակառուցվածքները, որոնք ուղղակիորեն պայմանավորված են գյուղատնտեսության զարգացմամբ և նպաստում են այդ ճյուղի զարգացմանը։ Մասնավորապես դա վերաբերում է էներգետիկ համակարգին,

ճանապարհային ցանցին, տրանսպորտին և կապին, ջրամատակարարմանը և այլն: Նշված բնագավառների զարգացման ռազմավարական ուղղություններն են՝

1) վառելիքաէներգետիկ համակարգի բնագավառում.

- ա. պետական-մասնավոր հատվածների համագործակցությամբ, ինչպես նաև այլ աղբյուրներից ֆինանսական միջոցների ներգրավման միջոցով՝ գյուղական համայնքների գազաֆիկացում և համապատասխան պայմանների առկայության դեպքում փոքր հիդրոէլեկտրակայանների նոր հզորությունների գործարկում՝ պահպանելով անվտանգության պահանջները և բնապահպանական նորմերը.
- բ. կենսագազի, երկրաջերմային, արևային և վերականգնվող էներգիայի այլ աղբյուրների ներուժի արդյունավետ օգտագործում, որը ոչ միայն կենցաղային, այլև արդյունաբերական նշանակություն ունի գյուղական տարծքների զարգացման համար.

2) ջրամատակարարման բնագավառում.

- ա. մատակարարվող ջրի որակի բարելավումը, ջրի կորուստների կրճատումը, իսկ հեռանկարում՝ խմելու ջրի շուրջօրյա ջրամատակարարման ապահովում.
- բ. անհրաժեշտ ջրաքանակի պաշարների ստեղծում և կառավարում, ջրամատակարարման համակարգի անվտանգ շահագործում, օրվա կարգավորիչ ջրավազանների վերակառուցումը և նորերի կառուցում.
- գ. գյուղական համայնքներում կոյուղացման աշխատանքների շարունակում, կենսաբանական մաքրման կայանների տեղադրում, հնարավորինս բացառելով վարակիչ հիվանդությունների տարածումը.

3) ավտոմոբիլային տրանսպորտի բնագավառում.

- ա. բարձրացնել տրանսպորտային միջոցներով օգտվելու մատչելիությունը՝ հատկապես հեռավոր (ծայրամասային) լեռնային ու սահմանամերձ բնակավայրերում.
- բ. տրանսպորտային ծառայությունների լիարժեք շուկայի կայացման նպատակով՝ բարելավել մարքեթինգային կառույցների գործունեությունը, ապահովել փոխադրումների մրցութային ընտրություն, կատարելագործել արտոնագրման և սերտիֆիկացման համակարգերը.

գ. շարունակել տրանսպորտի ոլորտում իրականացվող բարեփոխումները՝ ուղղված գյուղական տարածքների գործարար ակտիվության բարձրացման և ճոճանակային միգրացիայի միջոցով աշխատուժի շուկայի զարգացմանը.

4) Ճանապարհաշինության բնագավառում.

ա. ՀՀ պետական բյուջեի և ֆինանսավորման այլ աղբյուրների հաշվին շարունակաբար իրականացնել գյուղական բնակավայրերը սպասարկող ավտոմոբիլային ճանապարհների հիմնանորոգման աշխատանքները (հատկապես՝ լեռնային և սահմանամերձ գոտում), ապահովելով դրանց պատշաճ անցանելիություն.

բ. միջնաժամկետ հեռանկարում գրեթե բոլոր բնակավայրերը միջպետական նշանակության ճանապարհներին կապող առնվազն մեկ բարեկարգ ճանապարհի առկայության ապահովում.

5) կապի, լրատվության և տեղեկատվության բնագավառում.

ա. կապի համակարգի արդիականացում գյուղական համայնքներում, կապի միջոցներից օգտվելու մատչելիության բարձրացում, համակարգի աստիճանական թվայնացում.

բ. պահուստային (ռեզերվային) ու այլընտրանքային ենթակառուցվածքների, ինչպես նաև շարժական (մոբիլ) կապի միջոցների ստեղծում, պահպանում և զարգացում.

գ. Հայաստանի Հանրապետության բոլոր մարզերում կապի համակարգի ծավալում՝ գծային, ռադիոռելեային, այլընտրանքային կապի միջոցների զարգացման միջոցով.

դ. կապի համակարգի հուսալի պահպանում արտաքին միջամտությունից.

ե. կապի ժամանակակից միջոցների (ինտերնետային, բջջային և այլ) հասանելիության և լիարժեք ծածկույթի աստիճանական ապահովում, ներառյալ հեռավոր գյուղական տարածքները, ծառայությունների շուկայի այդ հատվածում առողջ մրցակցության ապահովում.

զ. հեռահաղորդակցության և փոստային կապի ոլորտներում շուկայական սոստենությունը բնորոշ հարաբերությունների արմատավորում:

91. Գյուղական բնակչության կենսամակարդակի և գյուղատնտեսության ճյուղի արդյունավետության բարձրացման առումով կարևոր նշանակություն ունի գյուղի

սոցիալական ենթակառուցվածքների զարգացումը: Շուկայական հարաբերությունների ձևավորման անցումային շրջանում դեռևս կպահպանվի պետության կողմից այդ ենթակառուցվածքների ուղղակի աջակցության անհրաժեշտությունը: Հետագայում աստիճանաբար կմեծանա տեղական ինքնակառավարման մարմինների և մասնավոր հատվածի մասնակցությունը սոցիալական ենթակառուցվածքների զարգացմանն ու դրանց կառավարմանը: Մույն ռազմավարության շրջանակներում կարևորվում է գյուղի սոցիալական զարգացման հետևյալ ուղղությունները.

- 1) կրթա-մշակութային և մարզական օբյեկտների շինարարություն և վերանորոգում.
- 2) ագրոտուրիզմի զարգացման ծրագրերի մշակում և իրականացման տեխնիկական աջակցություն.
- 3) ոչ գյուղատնտեսական զբաղվածության նպատակով փոքր և միջին ձեռնարկատիրության զարգացում.
- 4) գյուղաբնակ կանանց գործարար ակտիվության բարձրացման նպատակային ծրագրերի իրականացում.
- 5) գյուղական զարգացման ռազմավարության մշակում.
- 6) գյուղատնտեսական կոոպերացիայի զարգացման խթանման նպատակով Առևտրի Համաշխարհային կազմակերպության անդամակցության պարտավորությունների շրջանակներում, հարկային համակարգի կատարելագործում.
- 7) կայուն զարգացման ծրագրի շրջանակներում գյուղական աղքատության հաղթահարման միջոցառումների իրականացում:

14) Գյուղատնտեսական ռիսկերի մեղմացում

92. Հայաստանի ռիսկային գյուղատնտեսության պայմաններում նախատեսվում է ռիսկերի կանխատեսման, հնարավորինս կանխարգելման և հետևանքների հաղթահարման հետևյալ ուղղությունները.

- 1) գյուղատնտեսության փոխադարձ ապահովագրության համակարգի ներդրման աջակցություն.
- 2) հակակարկտային համակարգի վերականգնման փորձնական ծրագրի իրականացում.
- 3) ջրախնայողական տեխնոլոգիաների ներդրում,

- 4) երաշտի և սակավաջրության պայմաններում ոռոգման ջրի օգտագործման կանոնակարգում.
- 5) հակահեղեղային և սողանքների կանխարգելիչ միջոցառումների իրականացում.
- 6) գյուղատնտեսական մշակաբույսերի բերքի կանխատեսման ու ծրագրավորման համակարգի ներդրում:

15) Ագրարային ոլորտի վարկավորման բարելավում

93. Գյուղատնտեսության վարկավորման գործընթացում կկարևորվի գրավադրման մեխանիզմների բարելավումը՝ մասնավորապես գրավի առարկայի շրջանակի ընդլայնումը, ինչպես նաև մատչելի տոկոսադրույքի և վարկավորման ժամկետների ապահովումը, պետական երաշխիքների տրամադրումը:

Հայաստանի Հանրապետության մարզերում և տարածաշրջաններում նախընտրելի արտադրական ուղղություններով գյուղատնտեսական և գյուղատնտեսական հումքի վերամշակման տնտեսավարող սուբյեկտների կարողությունների ուժեղացման և նոր սուբյեկտների ձևավորման նպատակով պետական աջակցության կարևոր գործոն է նպատակային վարկավորումը: Վարկավորման նպատակով կօգտագործվի Գյուղական տարածքների տնտեսական զարգացման ծրագրի և Գյուղական ձեռնարկությունների և փոքրածավալ առևտրային գյուղատնտեսության զարգացման նոր ծրագրի վերավարկավորման և համայնքային աջակցության բաղադրիչների, ինչպես նաև Ասիական բանկի և Նավթ արտահանող երկրների կազմակերպության հիմնադրամից ակնկալվող վարկային միջոցները:

94. Վարկերի մատչելիության բարձրացման նպատակով կիրականացվի վարկերի տոկոսադրույքների սուբսիդավորման տարբեր ծրագրեր, որոնք կնպատակաուղղվեն ոլորտում նպատակային քաղաքականության իրականացմանը:

16) Ագրարային ոլորտի գիտակրթական, խորհրդատվական համակարգի բարելավում

95. Գյուղատնտեսության ոլորտի տեղեկատվության, խորհրդատվության, գիտական և կադրային ապահովման հիմնախնդիրների լուծման ուղղությամբ պետական աջակցության քաղաքականության շարունակում:

96. Գյուղատնտեսական աջակցության մարզային կենտրոնների գոտիական սկզբունքով խոշորացում և կառուցվածքային փոփոխությունների իրականացում:

97. Մարզային մակարդակում գիտական, ուսումնական և խորհրդատվական կառույցների ինտեգրման միջոցով ինստիտուցիոնալ բարեփոխումների իրականացում:

98. Ուսումնական համակարգի հետևողական բարեփոխումներով արդիական տեխնոլոգիաներին իրազեկ, աշխատանքի շուկայում մրցունակ մասնագետների պատրաստման ու վերապատրաստման ապահովում: Այս բնագավառում իր առաջնակարգ դերն է ունենալու Հայաստանի պետական ագրարային համալսարնը, որը ներկայումս բարձրագույն կրթությամբ ագրարային ոլորտի կադրեր է պատրաստում 37 մասնագիտություններով: Առկա պահանջարկի հետ կապված գյուղատնտեսական քոլեջներում պետպատվերի շրջանակներում կիրականացվի շրջակա միջավայրի պահպանման և բնական պաշարների արդյունավետ օգտագործման, բույսերի պաշտպանության, մեխանիզատորի, անտառ-հիդրոմելիորատորի, սպառողական ապրանքների որակի փորձաքննության մասնագետների պատրաստման գործընթացը:

99. Գյուղատնտեսության աջակցության հանրապետական և մարզային կենտրոնների տեխնիկական վերազինման և մասնագիտական կարողությունների հզորացման միջոցով խորհրդատվական համակարգի արդյունավետության բարձրացում, ֆերմերների առաջնային կարիքների բացահայտում և դրանց բավարարման գործուն համակարգի ձևավորում:

17) Գյուղատնտեսության հաշվառման համակարգի բարելավում

100. Գյուղատնտեսության ոլորտի զարգացման միտումների ճիշտ գնահատումը, հիմնավորված քաղաքականության իրականացումը անհնար է առանց ճյուղի տարբեր կողմերը բնութագրող վիճակագրական տվյալների որակի բարձրացման ուղղությամբ միջոցառումների իրագործման: Գյուղատնտեսության հաշվառման համակարգի բարելավմանը կնպաստի գյուղատնտեսական համատարած հաշվառման ծրագրի իրագործումը: Այն հնարավորություն կտա, ըստ հանրա-

պետության համայնքների, ունենալ գյուղատնտեսական ռեսուրսային ներուժի առավել ամբողջական պատկերը:

101. Գյուղատնտեսական համատարած հաշվառման ծրագրի իրականացումը հնարավորություն կտա՝

- 1) ընդլայնել գյուղատնտեսության ոլորտի իրավիճակը բնութագրող վիճակագրական ցուցանիշների շրջանակը և բարձրացնել դրանց որակը.
- 2) ունենալ գյուղացիական տնտեսությունների վերաբերյալ էլեկտրոնային մշակված տվյալների բազա.
- 3) գնահատել գյուղատնտեսությունում ներճյուղային կառուցվածքային փոփոխությունները.

102. Կարևոր ծրագրերից է համարվում ՀՀ գյուղատնտեսության նախարարության համակարգում վարչական ռեգիստրի հիմնադրումը և դրա գործունեության ապահովումը:

103. Նշված ծրագրերի առկայությունը պայմաններ կստեղծի մշակվող ծրագրային փաստաթղթերի իրատեսականության բարձրացման և նախատեսվող ծրագրային միջոցառումների իրականացման համար:

VI. Գյուղատնտեսության պետական կարգավորում

104. Սույն ռազմավարության խնդիրների լուծման շրջանակներում պետությունն իրականացնում է գյուղատնտեսության կարգավորման հետևյալ գործառույթները.

- 1) աջակցություն արտադրության խոշոր ինժեներական (մելիորացիա, ոռոգում, ցամաքուրդային համակարգ, հակահեղեղային միջոցառումներ, ջրաբքիացում, ճանապարհաշինություն և այլն) և գյուղի սոցիալական ենթակառուցվածքների զարգացմանը.
- 2) օրենսդրական հիմքերի ստեղծում, ազատ մրցակցության ապահովում.
- 3) գյուղատնտեսական հողերի մոնիտորինգ և պահպանություն.
- 4) առաջնային սերմնաբուծության և տոհմային գործի զարգացում.
- 5) անասունների և բույսերի համաճարակային և կարանտին հիվանդությունների կանխարգելում.
- 6) սննդամթերքի անվտանգության ապահովման համակարգի գործունեության կատարելագործում.

- 7) ոլորտի գիտատեխնիկական ապահովում, տեղեկատվական և խորհրդատվական ծառայությունների աջակցություն.
- 8) գյուղական տարածքների համաչափ զարգացման ապահովում.
- 9) զարգացման ծրագրերի ընդունում և դրանց իրականացման պայմանների ապահովում.
- 10) միջազգային համագործակցության զարգացում և շուկայահանման հնարավորությունների ընդլայնում.
- 11) գյուղացիների շահերի և իրավունքների պաշտպանությունը:

VII. Ռազմավարության իրականացումից ակնկալվող արդյունքները

105. Մույն ռազմավարության իրականացումից ակնկալվում է հանրապետության ագրարային ոլորտի կայունության ապահովում և զարգացում, որը կդրսևորվի տնտեսական և սոցիալական հետևյալ արդյունքներով.

- 1) 2020թ. գյուղատնտեսական արտադրության ծավալը 2007-2009թթ միջին մակարդակը կգերազանցի շուրջ 46 տոկոսով.
- 2) գյուղատնտեսության մեջ զբաղվածների թվաքանակը կդրսևորի կրճատման միտում (այն 2020թ. կկազմի 420 հազ. զբաղված, ներկայիս 493.0 հազ. զբաղվածի դիմաց) և համախառն արտադրանքի ավելացումը կապահովվի աշխատանքի արտադրողականության ավելացման հաշվին.
- 3) գյուղատնտեսության ապրանքայնության մակարդակը 2020թ. կհասնի մինչև 75 տոկոսի, որը հնարավորություն կտա էականորեն ավելացնել գյուղացիական տնտեսությունների դրամական հոսքերը և վերարտադրողական կարողությունները.
- 4) 2020թ. ցանքային տարածքը կհասցվի 421.0 հազ. հա, որը կգերազանցի 2007-2009թթ. մակարդակը շուրջ 39.0 տոկոսով: Նույն ժամանակահատվածում կերային մշակաբույսերի տարածությունը կհասցվի 155.0, իսկ բազմամյա տնկարկներինը՝ 86.2 հազ. հա: Այսինքն 2007-2009թթ. Մակարակը կգերազանցվի համապատասխանաբար՝ 2.4 և 1.6 անգամ.
- 5) դրական տեղաշարժեր կլինեն բուսաբուծության և անասնապահության ներձյուղային կառուցվածքում՝ կավելանա պտղի, խաղողի, կարտոֆիլի, բանջա-

- րեղենի, կերային և տեխնիկական մշակաբույսերի համախառն արտադրությունը: Անասնապահության մեջ նկատելիորեն կավելանա ոչխարաբուծությունից և թռչնաբուծությունից ստացվող մթերքների տեսակարար կշիռը.
- 6) բարձր բերքատու սորտերի շրջանացման և մշակության տեխնոլոգիաների արդիականացման շնորհիվ կանխատեսվող ժամանակահատվածի վերջում, 2007-2009թթ. համեմատությամբ հացահատիկային մշակաբույսերի, կարտոֆիլի, բանջարեղենի բերքատվությունը կաճի համապատասխանաբար՝ 44.6; 34.8 և 34.2 տոկոսով, իսկ պտղի և խաղողի բերքատվությունը՝ 36.7 և 12.5 տոկոսով.
  - 7) տոհմային գործի զարգացման, կերակրման և պահվածքի բարելավման շնորհիվ 2020թ. մեկի կովի կաթնատվության մակարդակը կհասցվի 2480 կիլոգրամ.
  - 8) պարենի և գյուղատնտեսական հումքի արտահանման ծավալները կավելանան 3.5 անգամ.
  - 9) կբարձրանա հանրապետության բնակչության պարենային անվտանգության մակարդակը, զգալիորեն կավելանա կարևորագույն պարենամթերքների տեղական արտադրության հաշվին ապահովվածությունը, կավելանա գյուղատնտեսությունում տնտեսավարողների եկամուտները:

VIII. Ռազմավարության իրականացման կառավարումը և մոնիթորինգը

106. Ռազմավարության կառավարումն իրականացվելու է Հայաստանի Հանրապետության գյուղատնտեսության նախարարության և Հայաստանի Հանրապետության գյուղատնտեսության 2010-2020 թվականների կայուն զարգացման ռազմավարության կատարումն ապահովող միջոցառումների ցանկում ընդգրկված պետական կառավարման մարմինների կողմից հետևյալ մեխանիզմներով՝

- 1) ռազմավարության դրույթների և դրանց կատարումն ապահովող միջոցառումների ցանկը ուղենիշային են լինելու գյուղատնտեսության ճյուղում միջնաժամկետ ծախսերի ծրագրի, բյուջետային ֆինանսավորման տարեկան հայտերի ներկայացման և ոլորտում այլ նպատակային ծրագրերի իրականացման համար,

2) Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կողմից ռազմավարության նախագծի ընդունումից հետո մեկ ամսյա ժամկետում Հայաստանի Հանրապետության գյուղատնտեսության նախարարի հրամանով կսահմանվի Հայաստանի Հանրապետության գյուղատնտեսության 2010-2020 թվականների կայուն զարգացման ռազմավարության կատարումն ապահովող միջոցառումների ժամանակացույցը՝ ըստ նախարարության համակարգի պատասխանատուների և ժամկետների: Հրամանում կնդգրկվեն նաև կառավարման պետական այլ մարմինների հետ համագործակցության շրջանակները: Հայաստանի Հանրապետության գյուղատնտեսության նախարարի նշված հրամանով սահմանվելու է նաև ռազմավարության կատարումն ապահովող միջոցառումների իրականացման ընթացքի վերաբերյալ հաշվետվությունների ներկայացման պարբերականությունը և ձևաչափը.

3) միջոցառումների կատարման գործընթացից և առաջացած խնդիրներից ելնելով՝ ռազմավարության իրականացման յուրաքանչյուր տարվա առաջին եռամսյակում կվերանայվի ռազմավարության միջոցառումների իրականացմանն ուղղված Հայաստանի Հանրապետության գյուղատնտեսության նախարարի հրամանը, որով կհստակեցվեն կարճաժամկետ ժամանակահատվածի խնդիրները,

4) ըստ ոլորտների և իրավասության շրջանակների ռազմավարության կառավարումը պետք է իրականացվի նաև պետական կառավարման տարածքային մարմինների և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից:

107. Ռազմավարության իրականացումն ապահովող միջոցառումների մոնիթորինգը կատարվելու է Հայաստանի Հանրապետության գյուղատնտեսության նախարարության, ինչպես նաև միջոցառումների ցանկում ընդգրկված շահագրգիռ մարմինների կողմից հետևյալ մեխանիզմներով.

1) Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կողմից ռազմավարության նախագծի ընդունումից հետո եռամսյա ժամկետում ընդունվելու է ռազմավարության իրականացման մոնիթորինգի մասին Հայաստանի Հանրապետության գյուղատնտեսության նախարարի հրամանը, որով նախարարությանը վերապահված իրավասությունների շրջանակներում սահմանվելու է՝

- ա. ըստ առանձին միջոցառումների մոնիթորինգի ցուցանիշների համակարգը, որի համար հիմք է ընդունվելու Հայաստանի Հանրապետության գյուղատնտեսության 2010-2020 թվականների կայուն զարգացման ռազմավարության կատարումն ապահովող միջոցառումների ցանկում սահմանված արդյունքի գնահատման ցուցանիշները.
- բ. մոնիթորինգի իրականացման պարբերականությունը, մեխանիզմները և դրա իրականացման պատասխանատու ստորաբաժանումները, հաշվետվությունների ներկայացման ձևաչափը.
- 2) մոնիթորինգի իրականացման համար հիմք է ծառայելու նաև Հայաստանի Հանրապետության ազգային վիճակագրական ծառայության կողմից հրապարակվող գյուղատնտեսության ոլորտին առչվող հետևյալ ցուցանիշները.
- ա. գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի արժեքը ըստ բուսաբուծության և անասնապահության ճյուղերի.
- բ. գյուղատնտեսական մշակաբույսերի ցանքատարածությունները և դրա կառուցվածքը.
- գ. բազմամյա տնկարկների տարածքը և կառուցվածքը.
- դ. գյուղատնտեսական կենդանիների գլխաքանակը ըստ տեսակների.
- ե. բուսաբուծական հիմնական մթերքների արտադրության ծավալները.
- զ. գյուղատնտեսական հիմնական մշակաբույսերի բերքատվությունը.
- է. անասնապահական հիմնական մթերքների արտադրության ծավալները.
- ը. գյուղատնտեսական կենդանիների մթերատվությունը.
- թ. գյուղատնտեսության մեջ զբաղվածների միջին թվաքանակը.
- ժ. գյուղատնտեսության մեջ մեկ զբաղվածի հաշվով համախառն արտադրանքը (արտադրողականությունը).
- ժա. գյուղատնտեսական մթերքների ապրանքայնության մակարդակը.
- ժբ. ոռոգելի հողատարածքների տեսակարար կշիռը ցանքատարածությունների և բազմամյա տնկարկների տարածքների նկատմամբ.
- ժգ. հիմնական գյուղատնտեսական տեխնիկայի առկայությունը.
- ժդ. գյուղատնտեսական տեխնիկայի սարքինության մակարդակը.
- ժե. առաջնային անհրաժեշտ սննդամթերքների ինքնաբավության մակարդակը.

- ժգ. Հայաստանի Հանրապետության պարենային հաշվեկշռում ներառվող սննդամթերքների սպառման կառուցվածքը (էներգետիկ արժեքով գնահատված).
- ժե. գյուղատնտեսական մթերքների գները (մանրածախ և գյուղացիական տնտեսությունների կողմից առաջարկվող).
- 3) ռազմավարության մոնիթորինգը իրականացվելու է նաև Կայուն զարգացման ծրագրի մոնիթորինգի շրջանակներում, ինչպես նաև նախարարության համակարգում գործող պետական տեսչությունների և այլ ստորաբաժանումների կողմից՝ նախարարության կանոնադրությամբ սահմանված իրավասությունների շրջանակներում,
- 4) գյուղատնտեսության վարչական ռեգիստրի համակարգի ներդրումը հնարավորություն կնձեռնի առավել արդյունավետ իրականացնել ռազմավարության դրույթների և իրականացումն ապահովող միջոցառումների մոնիթորինգը:

108. Ռազմավարության կատարումն ապահովող միջոցառումները ներկայացված են 2-րդ հավելվածում:

109. Գյուղատնտեսության կայուն զարգացման ռազմավարության խնդիրները, միջնաժամկետ ու երկարաժամկետ քաղաքականության գերակայությունները և առաջնահերթությունները չեն հավակնում լինել անփոփոխ, Բայց դրանք հանդիսանում են սահմանված նպատակների և խնդիրների իրականացման հիմք և հնարավորություն են ընձեռում գնահատել ռազմավարության կենսագործման ընթացքը, անհրաժեշտ ճշգրտումներ և լրացումներ կատարելու նպատակային ցուցանիշների և գերակա ուղղություններում: Ռազմավարությունը կիրականացվի միջնաժամկետ և գերակայություններով թելադրված նոր մշակվող ծրագրերով:

Հիմնական մշակաբույսերի ցանքատարածությունները և կառուցվածքը

Մշակաբույսերը	2007թ.		2008թ.		2009թ.		2010թ.		2011թ.		2012թ.		2013թ.	
	հազ. հա	կառուցվածքը, %	հազ. հա	կառուցվածքը, %	հազ. հա	կառուցվածքը, %	հազ. հա	կառուցվածքը, %	հազ. հա	կառուցվածքը, %	հազ. հա	կառուցվածքը, %	հազ. հա	կառուցվածքը, %
Հացահատիկային մշակաբույսեր	176.2	57.6	172.8	56.8	171.6	57.2	170.0	56.3	174.0	56.1	178.0	55.5	182.0	54.2
Կարտոֆիլ	31.6	10.3	34.3	11.3	32.0	10.7	31.5	10.4	31.2	10.1	30.9	9.6	30.6	9.1
Բանջարեղեն	25.6	8.4	24.2	8.0	23.9	8.0	24.0	8.0	24.2	7.8	24.4	7.6	24.6	7.3
Բոստան	5.9	1.9	5.4	1.8	6.2	2.1	6.0	2.0	6.0	1.9	6.0	1.9	6.0	1.8
Կերային մշակաբույսեր	65.0	21.2	65.3	21.5	63.9	21.3	67.0	22.2	70.0	22.6	76.0	23.7	85.0	25.3
Տեխնիկական մշակաբույսեր	1.6	0.5	2.4	0.8	2.4	0.8	3.2	1.1	4.7	1.5	5.7	1.8	7.7	2.3
Ընդամենը ցանքային տարածությունը	305.9	100.0	304.4	100.0	300.0	100.0	301.7	100.0	310.1	100.0	321.0	100.0	335.9	100.0
Պտուղ	38.0	70.5	36.7	68.6	37.0	69.2	39.0	68.8	40.0	68.1	41.5	66.9	43.0	65.7
այդ թվում՝ բերքատու	32.4	X	31.1	X	31.7	X	33.4	X	34.2	X	35.5	X	36.8	X
Խաղող	15.9	29.5	16.8	31.4	16.5	30.8	17.7	31.2	18.7	31.9	20.5	33.1	22.4	34.3
այդ թվում՝ բերքատու	14.1	X	14.4	X	14.3	X	15.3	X	16.2	X	17.7	X	19.4	X
Ընդամենը բազմամյա տնկարկներ	53.9	100.0	53.5	100.0	53.5	100.0	56.7	100.0	58.7	100.0	62.0	100.0	65.4	100.0

Մշակարույսերը	2014թ.		2015թ.		2016թ.		2017թ.		2018թ.		2019թ.		2020թ.	
	հազ. հա	կառուց-վածքը, %	հազ. հա	կառուց-վածքը, %	հազ. հա	կառուց-վածքը, %	հազ. հա	կառուց-վածքը, %	հազ. հա	կառուց-վածքը, %	հազ. հա	կառուց-վածքը, %	հազ. հա	կառուց-վածքը, %
Հացահատիկային մշակարույսեր	186.0	53.0	190.0	51.6	190.0	50.3	190.0	49.0	190.0	47.7	190.0	46.4	190.0	45.1
Կարտոֆիլ	30.3	8.6	30.0	8.2	30.0	7.9	30.0	7.7	30.0	7.5	30.0	7.3	30.0	7.1
Բանջարեղեն	24.8	7.1	25.0	6.8	25.0	6.6	25.0	6.4	25.0	6.3	25.0	6.1	25.0	5.9
Բոստան	6.0	1.7	6.0	1.6	6.0	1.6	6.0	1.5	6.0	1.5	6.0	1.5	6.0	1.4
Կերային մշակարույսեր	94.0	26.8	105.0	28.5	114.0	30.2	124.0	32.0	134.0	33.6	144.0	35.2	155.0	36.8
Տեխնիկական մշակարույսեր	10.0	2.8	12.0	3.3	12.5	3.3	13.0	3.4	13.6	3.4	14.2	3.5	15.0	3.6
Ընդամենը ցանքային տարածությունը	351.1	100.0	368.0	100.0	377.5	100.0	388.0	100.0	398.6	100.0	409.2	100.0	421.0	100.0
Պտուղ	45.0	65.2	47.0	64.2	48.4	63.4	49.6	62.8	50.9	62.3	52.0	61.9	53.0	61.5
այդ թվում՝ բերքատու	38.5	X	40.0	X	41.1	X	42.2	X	43.3	X	44.2	X	45.1	X
Իսպոդ	24.0	34.8	26.2	35.8	28.0	36.6	29.4	37.2	30.8	37.7	32.0	38.1	33.2	38.5
այդ թվում՝ բերքատու	20.7	X	22.3	X	23.8	X	25.0	X	26.2	X	27.2	X	28.2	X
Ընդամենը բազմամյա տնկարկներ	69.0	100.0	73.2	100.0	76.4	100.0	79.0	100.0	81.7	100.0	84.0	100.0	86.2	100.0

Աղյուսակ 3

Հիմնական մշակարույսերի համախառն բերքը և բերքատվությունը

Մշակարույսերը	Չափի	2007թ.	2008թ.	2009թ.	2010թ.	2011թ.	2012թ.	2013թ.	2014թ.	2015թ.	2016թ.	2017թ.	2018թ.	2019թ.	2020թ.
---------------	------	--------	--------	--------	--------	--------	--------	--------	--------	--------	--------	--------	--------	--------	--------

	միավորը														
Հացահատիկային մշակաբույսեր															
Համախառն բերքը	հազ.տ	452.5	415.4	374.9	416.5	436.0	457.5	478.0	505.0	554.0	580.0	609.0	609.0	640.0	665.0
Բերքատվությունը	ց/հա	25.9	24.1	22.6	24.5	25.1	25.7	26.3	27.2	29.2	30.5	32.1	32.1	33.7	35.0
Կարտոֆիլ															
Համախառն բերքը	հազ.տ	583.9	648.6	593.6	617.0	622.0	628.0	637.0	648.0	660.0	676.0	693.0	712.0	733.0	750.0
Բերքատվությունը	ց/հա	183.3	188.7	184.4	196.0	200.0	203.2	208.2	213.9	220.0	225.3	231.0	237.3	244.3	250.0
Բանջարեղեն															
Համախառն բերքը	հազ.տ	845.3	825.3	819.8	876.0	897.0	927.0	956.0	990.0	1025	1043.0	1054.0	1066.5	1077.0	1087.5
Բերքատվությունը	ց/հա	324.0	321.4	327.1	365.0	370.7	379.9	388.6	399.2	410.0	417.2	421.6	426.6	430.8	435.0
Բոստան															
Համախառն բերքը	հազ.տ	206.3	182.2	216.1	222.0	226.0	231.0	235.0	244.0	252.0	258.6	262.0	264.8	265.0	270.0
Բերքատվությունը	ց/հա	350.6	334.5	350.6	370.0	376.7	385.0	391.7	406.7	420.0	431.0	436.7	441.3	441.7	450.0
Պտուղ															
Համախառն բերքը	հազ.տ	260.2	317.8	332.2	305.0	321.0	348.0	386.0	423.0	460.0	488.3	513.0	538.5	560.0	586.3
Բերքատվությունը	ց/հա	79.7	101.2	104.4	91.3	93.9	98.0	104.9	109.9	115.0	118.8	121.6	124.4	126.7	130.0
Խաղող															
Համախառն բերքը	հազ.տ	218.9	185.8	208.6	222.6	237.0	259.0	282.0	310.0	345.7	372.3	395.3	415.6	432.5	451.2
Բերքատվությունը	ց/հա	153.6	128.0	144.9	145.5	146.3	146.3	145.4	149.8	155.0	156.4	158.1	158.6	159.0	160.0

Աղյուսակ 4

Գյուղատնտեսական կենդանիների փաստացի և կանխատեսվող գլխաքանակները (տարեվերջի դրությամբ)

(հազ. գլուխ)

Գյուղատնտեսական կենդանիների տեսակը	2007թ.	2008թ.	2009թ.	2010թ.	2011թ.	2012թ.	2013թ.	2014թ.	2015թ.	2016թ.	2017թ.	2018թ.	2019թ.	2020թ.
Խոշոր եղջերավորներ	629.1	584.8	570.7	597.3	599.7	603.5	608.9	615.8	624.5	628.3	634.3	642.8	653.4	667.0
այդ թվում՝ կովեր	310.6	283.0	273.8	285.3	287	289.7	293.5	298.3	304.4	306.6	310	314.8	320.8	328.5
խոզեր	86.7	84.8	112.6	115.0	117.5	121.4	127	134	143.0	149	158.4	171.8	188.6	210.0
ոչխարներ և այծեր	637.1	559.2	511.0	588.0	616.8	661.6	725.6	805.6	908.0	965.8	1055.7	1184.1	1344.6	1550.0
թռչուններ	4018.2	4188.2	4200.0	4300.0	4498	4806	5246	5796	6500.0	6635	6845	7145	7520	8000.0
ձիեր	11.8	11.3	11.3	11.4	11.5	11.6	11.7	11.8	12.0	12.1	12.2	12.4	12.7	13.0

Աղյուսակ 5

Գյուղատնտեսական կենդանիների մթերատվությունը և հիմնական անասնապահական մթերքների արտադրության ծավալները

Ցուցանիշները	Չափի միավորը	2007թ.	2008թ.	2009թ.	2010թ.	2011թ.	2012թ.	2013թ.	2014թ.	2015թ.	2016թ.	2017թ.	2018թ.	2019թ.	2020թ.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1 կովի միջին կաթնատվությունը	ԿԳ	1957	1992	2157	2180	2185	2193	2204	2218	2235	2260	2291	2340	2405	2480
Կովի կաթի համախառն արտադրությունը	հազ.տ	598.9	618.9	610.6	617.1	625.5	638.5	657	680.5	710.5	725	743	771	807.1	850.5

1 ոչխարի և այծի միջին կաթնատվությունը	կգ	88	90	93.5	96.2	96.8	97.8	99.2	101	103	103.3	103.8	104.5	105.3	106.4
Ոչխարի և այծի կաթի համախառն արտադրությունը	հազ.տ	42.3	43	42.4	45.8	48.7	53.1	59.6	67.6	77.6	81.7	88.2	97.4	108.9	123.7
ԸՆԴԱՄԵՆԸ ԿԱԹԻ ՀԱՄԱԽԱՌՆ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ	հազ.տ	641.2	661.9	653	662.9	674.2	691.6	716.6	748.1	788.1	806.7	831.2	868.4	916	974.2
1 տավարի միջին օրեկան քաշաճը	գրամ	435	435	440	450	454.5	461.5	471.5	484	500	504.5	511.5	521.5	534	550
Ընդամենը իրացվող տավարի միս կենդանի քաշով	հազ.տ	78.5	89.6	86.9	91.3	91.7	92.3	93.1	94.2	95.5	95.7	95.8	96.1	96.6	97
1 ոչխար և այծի միջին օրեկան քաշաճը	գրամ	115	115	115	120	121.4	123.5	126.5	130.2	135	136.8	139.6	143.6	148.6	155
Ընդամենը ոչխարի և այծի իրացվող միս կենդանի քաշով	հազ.տ	15.5	15.8	18.8	15.8	16.7	18	19.9	22.3	25.4	27.8	30.3	34.5	40.8	46.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1 խոզի միջին օրեկան քաշաճը	գրամ	265	265	270	275	280	287.7	298.7	312.4	330	330	330	330	330	330
Ընդամենը խոզի իրացվող միս կենդանի քաշով	հազ.տ	20.4	11.6	13.8	12.7	13.1	13.6	14.5	15.6	17	17.8	18.6	20	21.8	24
1 թռչունի կենդանի քաշը	կգ	1.2	1.2	1.2	1.25	1.25	1.26	1.27	1.28	1.3	1.31	1.32	1.34	1.37	1.4
Ընդամենը իրացվող թռչնի միս կենդանի քաշով	հազ.տ	7.8	8.9	6.7	8.6	8.9	9.4	10.1	11	12	12.6	13	13.8	14.8	16
ԸՆԴԱՄԵՆԸ ՄՍԻ ԻՐԱՅՈՒՄ ԿԵՆԴԱՆԻ ՔԱՇՈՎ	հազ.տ	122.2	125.9	126.2	128.4	130.4	133.3	137.6	143.1	149.9	153.9	157.7	164.4	174.0	183.5
Մեկ հավի միջին տարեկան ձվատվությունը	հատ	172	188	195	205	205.9	207.3	209.3	211.8	215	215.9	217.3	219.3	221.8	225
ԸՆԴԱՄԵՆԸ ՁՎԻ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ	մլն հատ	525.4	576.1	630.1	670	674.5	681.5	691.5	704	720	724.7	726.9	732.9	742.0	750

1 ոչխարի միջին բրդատվությունը	կգ	2.2	2.2	2.2	2.2	2.2	2.2	2.22	2.23	2.25	2.25	2.26	2.27	2.28	2.3
ԲՐԴԻ ՀԱՄԱՆԱՌՆ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ	տ	1277	1332	1230	1290	1357.5	1462.5	1612.5	1800	2040	2180.8	2389.6	2693.6	3075.0	3560

Գյուղատնտեսության համախառն արտադրանքի արժեքի կանխատեսումները

	2007-2009թթ. միջինը		2010թ.		2011թ.		2012թ.		2013թ.		2014թ.		2015թ.	
	համա- խառն արտադ- րանքը, մլրդ դրամ	տեսա- կարար կշիռը, %	համա- խառն արտադ- րանքը, մլրդ դրամ	տեսա- կարար կշիռը, %	համա- խառն արտադ- րանքը, մլրդ դրամ	տեսա- կարար կշիռը, %	համա- խառն արտադ- րանքը, մլրդ դրամ	տեսա- կարար կշիռը, %	համա- խառն արտադ- րանքը, մլրդ դրամ	տեսա- կարար կշիռը, %	համա- խառն արտադ- րանքը, մլրդ դրամ	տեսա- կարար կշիռը, %	համա- խառն արտադ- րանքը, մլրդ դրամ	տեսա- կարար կշիռը, %
Բուսաբու- ծություն	439,5	67.5	453.7	67.3	467.2	67.7	486.2	68.1	507.8	68.4	532.5	68.6	557.2	68.8
Անասնապա- հություն	211.2	32.5	220.0	32.7	223.4	32.3	228.1	31.9	234.8	31.6	243.2	31.4	252.6	31.2
Ընդամենը գյուղատնտե- սություն	650.7	100.0	673.7	100.0	690.6	100.0	714.3	100.0	742.6	100.0	775.7	100.0	809.8	100.0

	2016թ.		2017թ.		2018թ.		2019թ.		2020թ.	
	համախառն արտադրանքը, մլրդ դրամ	տեսակարար կշիռը, %	համախառն արտադրանքը, մլրդ դրամ	տեսակարար կշիռը, %	համախառն արտադրանքը, մլրդ դրամ	տեսակարար կշիռը, %	համախառն արտադրանքը, մլրդ դրամ	տեսակարար կշիռը, %	համախառն արտադրանքը, մլրդ դրամ	տեսակարար կշիռը, %
Բուսաբուծություն	578.3	69.0	596.1	69.1	614.5	69.1	630.5	68.7	646.6	68.2
Անասնապահություն	259.9	31.0	267.0	30.9	274.8	30.9	287.6	31.3	301.5	31.8
Ընդամենը գյուղատնտեսություն	838.2	100.0	863.1	100.0	889.3	100.0	918.1	100.0	981.0	100.0

Գյուղատնտեսական մթերքների վերամշակումից ստացվող հիմնական արտադրատեսակների արտադրության ծավալները

Արտադրատեսակները	Չափի միավոր	2007թ.	2008թ.	2009թ.	2010թ.	2011թ.	2012թ.	2013թ.	2014թ.	2015թ.	2016թ.	2017թ.	2018թ.	2019թ.	2020թ.
Պանիր	տոննա	16900	17200	17459.3	18000	18180	18460	18860	19360	20000.0	20090	20230	20430	20680	21000
Պահածոներ-ընդամենը	տոննա	12411	12909	8436	11050	11532	12281	13351	14688	16400	16895	17665	18765	20140	21900
այդ թվում՝ միս	տոննա	752.0	784	718.9	800.0	863	961	1101	1276	1500.0	1590	1730	1930	2180	2500.0
ձկան	տոննա	180.0	117.0	30.0	150.0	154.5	161.5	171.5	184	200.0	209	223	243	268	300.0
բանջարեղենի	տոննա	2569	3122	2832.6	3100.0	3136	3192	3272	3372	3500.0	3554	3638	3758	3908	4100.0
տոմատի	տոննա	6187	4169	3489.8	4000.0	4198	4506	4946	5496	6200.0	6362	6614	6974	7424	8000
մրգի	տոննա	2723	4717	1364.7	3000.0	3180	3460	3860	4360	5000.0	5180	5460	5860	6360	7000
Բնական հյութեր-ընդամենը	հազ. լիտր	5722	6646	7474.8	7500.0	7518	7546	7586	7636	7700.0	7817	7999	8259	8584	9000
Օղի և օղու-լիկյորի արտադրանք	հազ. լիտր	12735	12155	13146	13150	13164	13184.5	13214.5	13252	13300.0	13363	13461	13601	13776	14000
Կոնյակ	հազ. լիտր	14131	16047	9869	14000	14270	14690	15290	16040	17000.0	17270	17690	18290	19040	20000
Գինի	հազ. լիտր	3672	3342	4372.1	8300.0	8363	8461	8601	8776	9000.0	9540	10380	11580	13080	15000
Շամպայն գինի	հազ. լիտր	579	464	456.4	450.0	459	473	493	518	550.0	568	596	636	686	750.0
Գարեջուր	հազ. լիտր	11631	10527	10825.3	10500	10635	10845	11145	11520	12000.0	12270	12690	13290	14040	15000
Շաքարավազ	տոննա	3293.7	3826.5	870.0	100000	104500	111500	121500	134000	150000	15630	166100	180100	197600	220000

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՇԽԱՏԱԿԱԶՄԻ
ՂԵԿԱՎԱՐ

Դ. ՍԱՐԳՍՅԱՆ